

DE
MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Ein Soldat welcher nicht durch den Krieg beschäftigt wird, muss über den Krieg nachdenken.

VON LOSSAU.

HOOFD-REDACTEUR

J. C. van Rijenveeld.

TWAALFDE DEEL.

JUNIJ 1844. — N°. 12.

BREDA,
BROESE & COMP.
1844.

*De ondergetekende verklaart
dat het Tijdschrift ten minnes
Drukking is gedrukt en door
hem vreed. uitgegeven
Breda, 2 Augst 1844*

J. C. van Rijenveeld

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtwijz aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: voor den Militairen Spectator. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

XI.

INHOUD.

Manoeuvr tegen eenen markirten Feind; ontwikkeling van het plan; uitvoering. — De kolonel von BRANDT. — Eene veld-manoevr door het VII korps verrigt; plan, terrein-verkenning, uitvoering. — De hazenjagt. — Welwillendheid van Prins ALBISCHT von Pruisen. — De kolonel von BRANDT, over de vredes-manoevres, over taktische studien, en over het bezoeken van vreemde legers. — Eene geïmproviseerde danspartij. — Een gelukkige rustdag, toegewijd aan visites en aan een gala-diné bij Z. K. H. Prins FREDERIK van Pruisen. — De Prins AUGUST van Pruisen; Prinses FREDERIK van Pruisen. — Grootte revue van het VII korps. — Voorkomen van de 7de brigade artillerie. — Z. M. de Koning van Pruisen; treffende ontmoeting met den Aartshertog JOHAN van Oostenrijk — Sterkte der paraderende troepen. — De Koningin van Pruisen — Getal zieke manschappen en paarden op den 2den September. — Twee hooge Pruisische ambtenaren. — Afscheid bij het eindigen der eerste serie brieven.

Den 30sten Augustus zou er eene manoeuvre van het VII korps plaats hebben, tegen eenen door kleine troependeelen aangeduiden vijand, oorspronkelijk « markirten Feind » genaamd. Er werd dus weder vroeg te paard geblazen, om spoedig op het terrein te wezen. Des avonds te voren hadden wij eene algemeene dispositie van de manoeuvre ontvangen, die ik u beknopt zal mededeelen, ten einde den aard en de strekking er van aan te wijzen. Aangezien ik echter niet van voornemen ben, om reeds nu u een overzichtskaartje van de beide manoeevres, welke door het VII korps moesten verrigt worden, mede te deelen, zoo zal ik ook in geen bijzonderheden treden. De groote manoeevres van de beide legerkorpsen, vorderen meer gebiedend eene manoeuvre-kaart, die dan ook te zijner tijd bij de latere brieven zal gevoegd worden.

De bedoelde dispositie was als volgt:

« Een westerkorps van Duren en Bergheim, op marsch

zijnde naar Nuys, is in de omstreken van Neukirchen aangekomen. Een oosterkorps, 't welk op den regter Rijnsoever in kantonementen ligt, heeft zich, op de tijding van den aantogt des vijands, snel verzameld, en is in den nacht van den 29sten op den 30sten Augustus den Rijn overgetrokken bij Hamm en Grimlingshausen, ten einde den vijand met overmagt, op zijnen marsch aan te vallen.»

« Het westerkorps berigt ontvangende, dat eenige vijandelijke troepen zich op zijne regter flank vertoonden, zendt daartegen een sterk detachement, dat bij Rosellen over de Norf-beek gaat. Dit detachement is bij Elvekum aangekomen. Norf is door een ander detachement bezet, terwijl een detachement naar Dericum is gezonden, om den vijand aan die zijde gade te slaan.»

« Het oosterkorps staat met de hoofdmagt in eene verlaaging van het terrein, kort achter het kamp, in eene zeer gedekte rendez-vous-stelling. Deszelfs voorhoede stoot op den vijand bij Elvekum; deze laatste trekt na eenen levendigen weerstand terug en zet zijnen marsch tusschen de Erft- en Norfbeken voort. In de omstreken van Hoisten, neemt de vijand stelling, om den aanval van het oosterkorps af te wachten, 't welk inmiddels de doortogten van Norf en Dericum geforceerd heeft.»

Het oosterkorps was het geheele VII korps, uitgezonderd de troepen die den vijand zouden voorstellen; deze bestonden uit vijf bataillons van verschillende regimenten, uit eene scherpschutters-afdeling, het geheele 5de lansier-regiment, en uit eene rijdende batterij. Deze laatste troepen moesten voorstellen 20 bataillons infanterie, zoodat iedere kompagnie voor bataillon telde; voorts vier regimenten kavallerie, derhalve elk eskadron een regiment, terwijl elk stuk voor eene batterij, en dus het geheel voor acht batterijen gold. Het geheele vijandelijke korps werd aangevoerd door den kolonel von FELDEN, de chef van den staf van het VII korps. De troepen, welke de brigade-voorhoede uitmaakte, werd, wat de infanterie betreft, door een kapitein, die der kavallerie

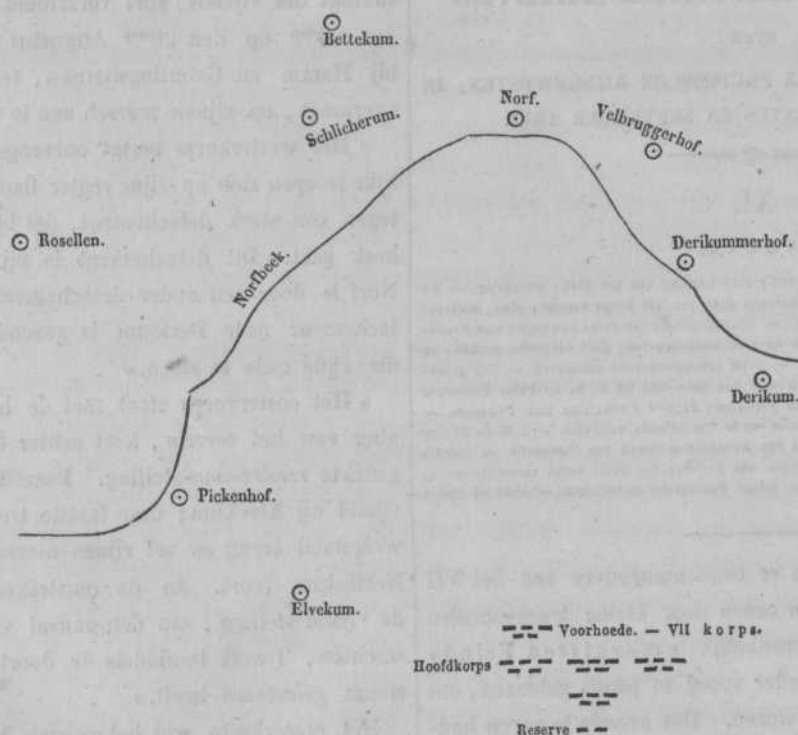
door een' majoor gekommandeerd. Het aangeduide hoofdkorps werd door een luit'.-kolonel, en de reserve-infanterie en kavallerie, respectievelijk door eenen majoor en ritmeester aangevoerd. Ik deel u deze bijzonderheid mede, om te doen zien, dat de mindere rangen bij dergelijke gelegenheden nog al eens in *évidence* worden geplaatst.

Het oosterkorps werd door den generaal VON PFUEL gekommandeerd, terwijl de overige generaals aan het hoofd van hunne divisien en brigaden, volgens de gewone *ordre de bataille* geplaatst waren. De geheele artillerie van dat korps stond onder de leiding van den kolonel VON SCHLEMMER, kommandant der 7de brigade artillerie.

Ruim een uur vóór den aanvang der (zoogenaamde) vij-

andelijkheden op het terrein zijnde, konden wij nog vooraf de positiën der beide partijen en van het terrein verkennen.

De hoofdmagt van dat korps stond, zooals gezegd is, in geslotene kolonnen verzameld, in eene vrij uitgestrekte verlagings van het terrein, achter het kamp. Links voorwaarts van deze stelling lag het dorp Elvekum, op 15 à 1600 passen afstands; dit was het naaste punt dat door den vijand bezet was. Derikum lag evenzoo regs, op 1900 à 2000 passen; terwijl Norf regt voor het front der troepen op ongeveer 3000 passen lag. Hieronder volgt een getrouwe copij uit mijn notitie-boekje, dat voor 't minst een idéé der eerste positie zal geven:

Het terrein, 't welk door de drie dorpen Pickenhof, Norf en Derikum, en door de Norfbeck zelve begrensd werd, was zeer vlak en zeer geschikt voor de vrije beweging van alle wapenen. Elvekum lag als een voorpost, maar van alle zijden toegankelijk; evenzoo Derikum, dat echter nader bij de bedoelde beek lag. Deze beek was in den zomer ongeveer $\frac{1}{4}$ ellen breed en 1 à 1,50 el diep. Daarover lagen drie à vier vaste bruggen. Eene dezer bruggen zagen wij bij Derikum, eene andere tusschen dat dorp en Norf, eene derde in Norf zelve, en eene vierde brug lag een weinig boven Pickenhof. Wij zagen ook twee bokbruggen-toestellen, à la *Birago*, die ge-

durende de manoeuvre geslagen werden in de nabijheid van Norf. Achter de Norfbeck, was het terrein nog door twee beken, die zich in de Erft uitstorten, afgescheiden, welke afscheidingen door vele bebouwingen, door hout, groote en kleine bouwhoeven, zeer geaccidenteerd en alzoo bijzonder geschikt was om hardnekkig verdedigd te kunnen worden. Intusschen had de tweede afscheiding in den rug des verdedigers, verschillende zeer moeilijk door te trekken defileën over de Hoistener-beek, hoewel de aanvaller evenmin in de gelegenheid was om zijne krachten behoorlijk te ontwikkelen. Het terrein achter de laatste afschei-

ding, was weder meer open, en voor alle wapenen geschikt.

Uit het vlugtig overzicht van het terrein, gedeeltelijk vóór en ook gedurende de manoeuvre gezien, vermeenden wij te mogen opmaken, dat het terrein tot aan de eerste afscheiding, den aanvaller zeer gunstig was; doch dat het achter die afscheiding, de uitmuntendste gelegenheden aanbod tot het kiezen van zeer leerrijke positiën voor de verdediging.

Wij hadden ons over de geheele positie verdeeld, ten einde zoo snel mogelijk het ensemble te hebben, om ons daarna bij den zoogenaamden *markirten Feind*, te beginnen bij Elvekum, op te houden. Even voor het begin van het gevecht, vatteden wij daar post.

Vóór dat wij van het oosterkorps waren weggereden, zagen wij den generaal V. P., omringd door al de korpschefs, mondelinge beschikkingen geven over den loop van dit spiegelgevecht. Slechts weinige woorden hadden wij opgevangen, omdat wij ons bescheiden op eenigen afstand hielden. Een onzer vriendelijke bekenden, deelde ons echter deswege het volgende mede:

Elvekum moest het eerst door de voorhoede krachtig worden aangevallen, terwijl men, met overmagt voortdringende, den vijand over de Norfbeek moest teruggedrijven, en dan zien, of men bij magte was, om het terrein tusschen die beek en de Hoistener-beek te zuiveren. Zoodra Elvekum genomen zou zijn, moest de 1ste brigade infanterie regtstreeks op Norf marcheren, ten einde zich daar meester te maken van de brug. De 2de brigade zou zich regts van Norf naar Vellbruggerhof, op de daar liggende vaste brug rigten, om ook dien overgang te bemagtigen. De beide *Birago*-bruggen-toestellen zouden die brigade volgen, om, zoo noodig, twee bruggen neven de bestaande te slaan; evenzoo zou de reserve-brigade infanterie en de reserve-artillerie dien weg nemen. De reserve-kavallerie, onder kommando van den generaal VON DER GRÖBEN, moest achter Derikum, bij Derikummerhof over de Norfbeek trekken. Zoodra deze overgang bewerkstelligd was, moesten al deze afdeelingen regtstreeks voorwaarts rukken en den vijand over de Hoistener beek in de derde terrein-afscheiding drijven, en die beek forceren. Daarna zou er eene linksche zwenking plaats hebben, en Hoisten, naar de zijde van Rosellen, tot object genomen worden, welke beweging de voorhoede, die reeds regtstreeks naar die zijde in marsch was, zoude ondersteunen. De reserve-kavallerie kreeg in last, om na den overgang van de Hoistener-beek, het terrein in de 3de afsnijding van vijan-

den te zuiveren. Intusschen had de generaal gezegd, dat de verdere beschikkingen, natuurlijkerwijze, zouden voortvloeijen uit de beschikkingen die de vijand genomen had of zoude nemen.

Uit dit alles en naar den aard van dergelijke manoeuvres met aangeduiden vijand, begrepen wij, dat de taak van het westerkorps was, om steeds met een simulare van tegenstand, terug te trekken. Overigens was het niet meer dan beleefd, dat deze korpsbevelhebber, die een paar uren daarna zijne functiën van chef van den staf bij zijne tegenpartij weder zou hervatten, den toegang aan zijnen ouden chef verleende. Ik zal u derhalve niet ophouden met de details; alles ging ook te snel, en werd, in den waren zin des woords, slechts *gemarkeerd*. De aanvallers maakten haast om vooruit te komen, de verdedigers weken eveneens haastig achteruit. Eigentlijke leering was er niet veel op te doen, noch voor de acteurs, noch voor de toeschouwers. — Waren hier werkelijk twintig bataillons, vier regimenten kavallerie en acht batterijen artillerie tegenwoordig geweest, en had men zich bepaald tot het nemen van verdedigings-positiën, om daarin zoolang te verblijven, tot men ze had kunnen nagaan en schetsen, ten einde later de gebreken en de leemten aan te wijzen, en had men evenzoo bij elke dispositie tot den aanval kunnen handelen, dan ware hier een rijk veld van onderrigt te bearbeiten geweest. Nu was het, in den waren zin des woords, een spiegelgevecht, waarbij de behoorlijke samenhang der drie wapens onderling ontbrak. De dispositiën waren echter goed ingezien, goed voorgedragen en uiteengezet; omtrent de uitvoering moest men bescheiden zijn, en daarbij wel indachtig blijven, dat het eene eerste proeve was. Intusschen konden wij ons met de strategische inleiding tot het gevecht niet vereenigen, dewijl het ons voorkwam dat Elvekum in den aanvang niet zoo krachtig moest aangevallen zijn. De ruwe schets, die ik van deze eerste stelling heb medegedeeld, zal ook met een oogopslag doen vermoeden, dat het welligt beter geweest ware, dat men Elvekum slechts verontrust had, om in dien tusschentijd Norf te forceren; daardoor toch zou men den terugtogt der troepen te Elvekum hebben kunnen bemoeijelijken.

Eene andere bijzonderheid kan ik evenmin met stilzwijgen voorbijgaan, juist omdat zij aanleiding gaf tot vele opmerkingen bij de toeschouwers. Gij zult u namelijk herinneren, dat de reserve-kavallerie bevel gekregen had, om het terrein aan gene zijde van de Hoistener-beek te zuiveren en den vijand die zich daar bevond, naar de zijde van Rosellen en Hoisten te drijven. Zoodra nu deze ruiters-massa de onder-

scheidene defileën doorgetrokken was, volvoerde zij hare taak rusteloos, zonder zich op te houden, en — het was niet te ontkennen — zonder zich veel te storen aan het vuur van enkele stukken, die hier geheele batterijen voorstelden, en ze van tijd tot tijd, vooral in het doorsneden terrein, in hare flankbewegingen beschoten. Zodoende, geraakte deze divisie kavallerie, uit vier regimenten bestaande, verre voor de infanterie uit, en kwam in de derde terrein-afschieding, waar het terrein meer geschikt was voor hare ontwikkeling, gevolgd door eene rijdende batterij. Het scheen wel, dat een zoodanig snel vooruitgaan niet in het plan der manoeuvre lag, en dit ook de oorzaak was, dat de verdedigingspositiën in de eerste en tweede afschieding zoo spoedig verlaten werden. De kolonel VON FELDEN kon het grootste gedeelte van zijn korps toch niet laten afsnijden.

In den grooten staf, die de aanwezige Vorsten omgaf, als ook door de vele vreemde officieren van aanzien, werd dan ook dit onvoorzigtig vooruitgaan (zooals men het noemde) door een zeer doorsneden terrein, berispt. Een der Russische generaals roemde daarentegen deze voortvarendheid; iets, dat op dien oogenblik geenszins de andere hooge beoordeelaars scheen te bevallen. Onderzoeken wij echter dit gedrag onbevooroordeeld.

Oppervlakkig beschouwd, had deze voortvarende beweging alles van eene onvoorzigtige overijling. Ten aanzien der manoeuvre zelve, was het ook jammer, omdat den verdedigers geen tijd gelaten werd, ten einde te doen zien, dat zij de kunst verstonden om van al de uitmuntende verdedigings-voordeelen van het terrein gebruik te maken, zoo dat alles den schijn eener overijling aannam, die met de werkelijkheid in strijd zoude zijn. Dit alles kan men toegeven. Evenzoo kan men het der overvleugelende kavallerie verwijten, dat zij de vijandelijke artillerie niet zeer respecteerde. Dat voorts de infanterie-generaals in het harnas gejaagd werden, op het gezigt, dat deze kavallerie zoo weinig waarde hechtte aan het gezelschap en aan den steun der infanterie, in het doorsneden terrein, was vrij natuurlijk. Elk wapen toch rekent zich eenige trappen hooger geplaatst, dan die waarop het moet staan om in een goed ensemble te blijven. Dit alles — zeg ik — laat zich begrijpen en wetigen; doch, wanneer men den marsch dier divisie, en het terrein 't welk zij moest doorloopen, om op het aangewezen tooneel harer grootste werkdadigheid te komen, een weinig van meer nabij verkent, zooals wij in het naar huis rijden deden, en eindelijk, wanneer men de handelwijze van den generaal VON DER GRÖBEN toetst en vergelijkt aan de be-

ginselen der instructie (1), welke drie weken geleden ter opvolging aan de kavallerie waren voorgeschreven, dan vermeen ik, dat vele onbevooroordeelde oordeelaars zich aan de zijde van den Russischen generaal zullen scharen, die te regt opmerkte, dat den generaal v. D. G. slechts twee wegen openstonden, en wèl: of om aan die zijde van de Norfbeck te verwijlen, tot dat het doorsneden terrein, tusschen deze beek en ook aan gene zijde van de Hoistener-beek, door de infanterie bezet was, of wèl dat doorsneden terrein zoo snel mogelijk door te trekken en zijnen last te volvoeren, al ware het ook dat men den schijn op zich laadde van met te groote voortvarendheid te handelen. Den laatsten weg werd ingeslagen, en wel beschouwd, was deze handelwijze geheel in den zin en naar de strekking der meermalen bedoelde instructie.

Algemeen toch klaagt men, dat de kavallerie zich in den laatsten tijd te veel in den naauwen kring van hulpwapen besloten houdt, dat zij te veel gewend is aan den band der andere wapens te gaan; dat zij hare zelfstandigheid en hare eigenaardige kracht: groote beweegbaarheid en driestheid, heeft opgeofferd, en eindelijk, dat de kavallerie zodoende nimmer de dagen des zevenjarigen oorlogs meer zou beleven. Nu bestond er tusschen dit beklag en het verwijt waarbij ik zoo even stilstond, geene overeenstemming; want wil men de kavallerie aan driestheid gewennen, dan toch moet men niet vergen, dat zij bij de vredes-oefeningen zich slaafs bindt aan de langzame bewegingen der troepen te voet. Men zal welligt geneigd wezen hiertegen aan te voeren, dat de gewoonte der vredes-oefeningen wel eens in het werkelijk oorlogstooneel, tot schade van de belanghebbenden konde overgeplant worden. Ik geloof hierop te mogen antwoorden, dat de werkelijke oorlog de al te groote driestheid van zelf wel zal temperen, doch dat de kavallerie, die in eene reeks van vredesjaren geoefend geworden is om niets te wagen zonder infanterie of artillerie, in den werkelijken oorlog nog schroomvalliger zal handelen.

Toen ik nu den geest der meergenoemde instructie een weinig meer bestudeerd had, kwam het mij voor, dat de gecensureerde beweging van den generaal VON DER GRÖBEN, juist het leerrijkste gedeelte der geheele manoeuvre had opgeleverd. Eenmaal toch moest men beginnen, om de kavallerie voor te houden, wat men onder stoute bewegingen verstaat, en wat een kavallerie-generaal soms vermag te wagen, om uit een beperkt op een uitgebreider terrein te komen.

(1) In den 9^{den} brief medegedeeld.

Bij de verdedigers vond ik op het oogenblik van hunnen terugtocht in de rigting van Rosellen naar Hoisten, onder de zoogenaamde regiments-aanvoerders, den 1sten luitenant VON OTTHOGRAVEN, die mij dadelijk lachende toeriep, dat mijn toast hem geluk had aangebragt, dewijl hij plotseling zich als 1ste luitenant aan het hoofd van een regiment (1) geplaatst zag. Hij voegde er echter bij, dat hij vermoedelijk zijn kommando in de actie verliezen en zijn regiment er bij begraven zou.

Kort daarna kwam mijn collega VAN MULKEN, die bij een ander gedeelte der troepen verbleven was, in gestrekten galop, mij de verblijdende tijding brengen, dat aan den lang door ons gekoesterden wensch voldaan kon worden, van namelijk persoonlijk kennis te maken met een van de vernuftigste militaire schrijvers van Duitschland den Pruisischen kolonel van den grooten generalen staf H. VON BRANDT, bij ons te lande loffelijk bekend als schrijver van de *Taktiek der drie wapens*, en van den *Kleinen oorlog*, beiden door VAN MULKEN in het Nederduitsch overgebragt, en door eenige andere oorspronkelijke werken. V. M. had zich reeds aan hem voorgesteld, en nu was de hartelijke kameraad aan het zoeken zijner collega's, om ook ons voor te stellen. Reeds zeide hij mij, dat ik deze keer een auteur zoude zien, in volkomene overeenstemming met den levendigen, opmerkzamen, praktischen en critischen geest, die in zijne geschriften doorstraalt; — in een woord, juist een' man zooals wij ons den kolonel VON BRANDT hadden voorgesteld. Wij reden spoorwegs naar eenen kleinen heuvel toe, van waar men de hare ontkenning naderende manoeuvre konde overzien. Daar stond V. B. te midden van eenen kleinen groep officieren. Ik behoefde niet meer te vragen, wie van hen de gezochte man was, 't geen V. M. mij van hem gezegd had, was voldoende om hem te kennen. Zoodra hij ons ontwaarde, kwam hij naar ons toe. V. M. had reeds over mij gesproken, zoodat er eene halve bekenschap bestond. Met de hartelijkste ongedwongenheid, en met den uiterst vrijen, doch hoogst beschaafden toon van een Franschman, ontving mij de kolonel; en in vijf minuten tijds heerschte tusschen ons reeds de toon van oude bekenden. Wij waren trouwens zoo zeer met de scherpzinnige vruchten van zijnen geest verbroederd, dat wij wel rekenen konden de persoonlijke kennismaking reeds ten halve te hebben gemaakt.

De kolonel V. B. is van middelbare grootte, sterk gebouwd en tamelijk gezet. 't Is een open gezigt, vrij sterk gekleurd, met levendige gelaatstrekken, sprekende zwarte oogen, en schoon gevormden neus. Het geheel duidde veel geest,

sterke gezondheid, en zelfs jeugd aan, hoewel de grijsachtige baard en het hoofdhaar, den rijpen mannelijken leeftijd aantoonde. Hij sprak afwisselend Duitsch en Fransch, en als hij zich in de laatste taal uitdrukte, dan zou men aan zijn dialect en aan het gemak en de levendigheid, even als aan de critische scherts, die hij in het gesprek mengde, gezworen hebben een fransch officier voor zich te zien. Tot aan den afloop der manoeuvre weken wij niet van zijne zijde. Wij waren hier juist in de gelegenheid, eens en voor vast overtuigd te worden, dat de kolonel VON BRANDT geen kamergeleerde, maar de man was, zoo als men zich een veld-generaal zou wenschen. Aan zijn levendig, eenigzins onrustig oog ont-snapte niets, noch ten aanzien van het terrein, noch van de troepen. Lang op eene plaats te verwijlen kon hij niet. In dat opzigt had hij veel van den franschen aard. Voortdurend met de manoeuvre-kaart in de hand, wees hij ons al de merkwaardige gedeelten, verklarende hoe, naar zijne meening, er gebruik van kon, en ook waarschijnlijk van zou gemaakt worden. Slechts een half uur te voren, had ik den Russischen luit'-generaal VON BERG, op gelijke wijze, in de weer gezien, steeds van het eene punt naar het andere snellende, en kaart, en terrein consulterende. Eene sprekende gelijkheid in uiterlijke vormen, in geestrijkheid en scherpzigtigheid, vond ik tusschen deze beide mannen, twee types van generalen-stafofficieren van hoogere orde. Tusschen dat rollend vuur van zijnen rijkbegaafden geest, vond V. B. nog gelegenheid, om ons te onderhouden over de krijgslitteratuur, en was zeer verwonderd te hooren, dat de Nederlandsche officieren zoo dadelijk met de nieuwste werken der Duitsche en Fransche pers bekend waren. V. B. scheen mij reeds dadelijk toe een vereerder van VON CLAUSEWITZ te zijn, doch hij schatte het laatste werk van VON WILLISSEN ook zeer hoog. Nu was het alsof hij in eene encyclopedie der krijgslitteratuur bladerde en ons voorlas, altijd met toepassing van sommige wenken van groote veldheeren, op hetgeen op dien oogenblik rondom ons voorviel. Eenige zijner gezegden bragt V. M. op het vermoeden, dat V. B. ook de schrijver was van de brochure: *Ueber Uebungen und Manöver im Frieden* (1), die wij kortelings nog met zoo-veel vrucht gelezen hadden, om ons voor ons Duitsch reisje voor te bereiden. Het was ook wezenlijk zoo, en hoewel onze kennismaking nog slechts kort was, vermeenden wij toch dat V. B. zich bevoegd kon rekenen om over dat onderwerp

(1) *Ein Wort zur Orientirung und Verständigung über diesen so wichtigen Gegenstand.* Berlin, bei MITTNER, 1841, gr. 8°.

te schrijven. Wij waren regt in onze nopjes, in het vooruitzigt der eer van hem den volgenden dag bij ons aan tafel te mogen ontvangen, bij welke gelegenheid wij minder afgetrokken, deze en gene onderwerpen weder ter spraak konden brengen.

Ten één uur eindigde deze manoeuvre, en waarlijk het was tijd, want de hitte was ondragelijk geworden. Vele korpsen moesten toen nog marschen van drie uren maken om in hunne kantonnementen te komen, waaruit zij des morgens ten 3 ure gemarcheerd waren. Het was echter een genoeg, den onvermoeiden ijver der jonge soldaten en der krachtiger landwehmannen te zien. Zij schenen te begripen, dat het militaire Europa het oog op hen gevestigd had, en dat zij de Pruisische soldaten-eer moesten ophouden.

De generaal VON PFUEL had, nadat de manoeuvre met een algemeen gevecht geëindigd was, alle korps- en regiments-aanvoerders rondom zich vereenigd, en voor zoo verre wij dit van een bescheiden afstand konden hooren, vermeenden wij dat er eene *onderrigtende critiek* voorgedragen werd.

In sterken draf reden wij naar het kamp, dat op ongeveer 1½ uur van ons af was, om daar in het rijtuig te stappen en vlug naar Dusseldorf te rijden.

Ten half vier ure nademiddag kwamen wij in ons hôtel, na eene afwezendheid van elf uren. De tafel was weder sterk bezet; ik maakte er kennis met den majoor der artillerie VALETTE, welke bij de manoeuvre de artillerie der voorhoede van het zoogenaamde oosterkorps had aangevoerd. Dit was de beleefde en voorkomende artillerie-officier dien ik tot nog toe ontmoet had, en daarom deed het mij zeer leed, dat zijne menigvuldige bezigheden hinderpalen waren om eene nadere kennismaking met hem aan te knopen. Ik was hem intusschen zeer dankbaar voor zijnen goeden wil om mij van dienst te zijn.

Den volgenden dag zou er eene groote veld-manoeuve tusschen het in twee korpsen gesplaste VII korps plaats hebben. Wij bragten alzoo den geheelen avond door met het aantekenen van 't geen wij gedurende den dag gezien hadden, en voorts bij den overste RIGOR, die tegen den avond de dispositiën voor de volgende manoeuvre ontving, welke op de kaart door ons werd bestudeerd.

Te 3½ uur des morgens was het weder reveille voor ons, het uur waarop mijn paard weder naar Grimlingshausen geleid werd. Te 4½ uren zaten wij in het rijtuig, onder begunstiging van vrij sterke regens, die ons van het stof moesten bevrijden, doch die ons tevens, kort nadat wij te paard gestegen waren, doornat maakten. Op het

terrein komende helderde de lucht op en kondigde eenen frisschen morgen aan.

Het algemeene idee dezer manoeuvre was kort en van den navolgenden inhoud:

« Een zuidelijk korps is van Keulen in de rigting van Nuys gemarcheerd en in de omstreken van Elvekum aangekomen. Een noorderkorps trekt hetzelfde tot aan de Erft te gemoet, om den overgang dezer rivier te betwisten. Indien dit niet mogt gelukken, dan zal het laatstgenoemde korps stelling nemen in het driehoekvormig terrein tusschen de Erft, het noorderkanaal, en het Erftkanaal, ten einde aldaar den aanval van het zuiderkorps af te wachten, en later over het Erftkanaal terug te trekken. Er wordt aangenomen dat Nuys niet kan behouden worden.»

« Het manoeuvreer-terrein wordt begrensd: Oostelijk door den Rijn, westelijk door eene linie die men kan denken getrokken te zijn van Zellikum naar Norf. De overige manoeuvreergrens wordt aangewezen door den weg van Zellikum naar Löweling.»

« De voorposten der beide korpsen worden gescheiden door den weg welke van het veer te Grimlingshausen naar Derikum voert.»

« Het begin der vijandelijkheden zal te 7½ ure plaats hebben.» *was get.* « VON PFUEL.»

De troepen van het VII korps waren in twee gedeelten verdeeld geworden, die ik hieronder zal aanwijzen, waardoor men te gelijk een overzigt over de samenstelling van dat korps verkrijgt.

Noorderkorps.

Kommandant: de generaal-majoor VON BORCKE (1).

Kommandant der artillerie: luit.-kolonel VEITH.

13de Divisie infanterie; 12 bataillons.

(1ste Inf.-brigade: gen.-maj. VON WERDER; 2de brigade inf.: kolonel MENKHOFF).

Reserve infanterie-brigade: 3 bataillons, onder bevel van den luitenant-kolonel VON SCHLIEFFEN.

Het 11de hussaren-regiment en het 21ste landwehr-kavallerie-regiment, te zamen 8 eskadrons, onder bevelen van den luitenant-kolonel VON HEYDEBRANDT.

De 2de kavallerie-brigade, 8 eskadrons, onder het kommando van den kolonel VON NATZMER.

6de Regiment lansiers en 9de landwehr-kavallerie-regiment.

(1) Deze generaal trad hier op voor den generaal-majoor VON MOXSTERBERG, die, uithoofde zijner verwonding, nog altijd zijne kamer moest houden.

Artillerie.

Drie 6 ^{de} batterijen veld-artillerie,	12	stukken.
Een 7 ^{de} Houwtiser-veld-batterij.	4	—
Een 6 ^{de} rijdende batterij.	8	—
Eene halve 6 ^{de} rijdende batterij.	4	—

Zuiderkorps.

Kommandant de generaal-majoor VON DER GRÖBEN.

» der artillerie: luit.-kolonel LEO.

14de Divisie infanterie: generaal-majoor VON UECHTRITZ,
12 bataillons.

13de Infanterie-brigade: kolonel VON BRÜHL; 4de infanterie-
brigade: kolonel VON NORZ.

Reserve-brigade, 3 bataillons, onder bevel van den majoor
VON DER HORST.

De 3de afdeling scherpschutters, $\frac{1}{2}$ bataillon.

Het 8de hussaren-regiment en het reserve-landwehr-regiment,
te zamen 8 eskadrons, onder bevel van den luit.-kolonel
VON HOCHWÄCHTER.

De 3de kavallerie-brigade, 8 eskadrons, onder kommando
van den generaal-majoor VON STRANTZ.

Artillerie.

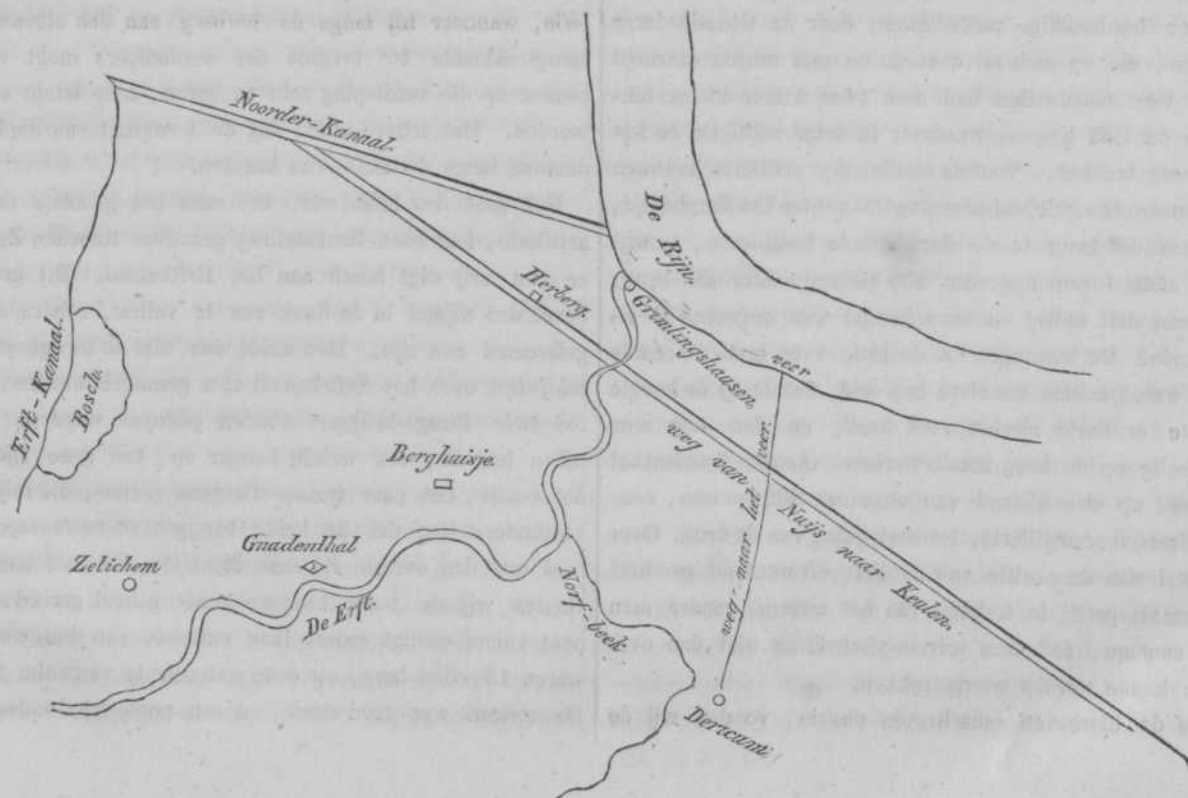
Vijf 6de batterijen veld-artillerie, 20 stukken.

Eene 6de rijdende batterij. . . . 8 —

$\frac{1}{2}$ 6de » » . . . . 4 —

Bij onze aankomst op het terrein, verdeelden wij ons we-
de, om verschillende positiën vlugtig langs te rijden, hoofd-
zakelijk bepaalden wij ons echter, even als den vorigen dag,
tot de beschikkingen der verdedigers. De troepen, zoo even

aangekomen, waren niet minder dan wij druipnat, en hoe-
wel wij nu geen stof te vreezen hadden, bestond er nu
echter voor de troepen te voet eene groote hindernis, na-
melijk: den glibberigen, doorweekten kleiachtigen bodem.
Digt bij het veer te Grimlingshausen, op den regter oever
der Erft, ontdekten wij de eerste posten van het verdedi-
gingskorps, die zich van dáár in de rigting van Derikum
tot aan de Norfbeek uitstrekten. De brigade van den luit.-
kolonel VON HEYDEBRAND, door een bataillon infanterie en
eene halve rijdende batterij versterkt, voorzag in de bewa-
king van dit gedeelte van het terrein. Achter het kamp,
en naar de zijde van Elyekum, ontdekten wij de voorposten
van het zuiderkorps en de beweging eener kavallerie-massa,
zoo het scheen op marsch naar de *rendes-vous* stelling. Ove-
rigens bood het terrein aan die zijde zooveel dekking aan,
dat men geene dispositiën konde ontwaren. Wij besloten
nu om allereerst den geheelen loop van de Erft, tot daar
waar het Erft-kanaal in de Erft vloeit, even voorbij Zeli-
chem, langs te rijden, dewijl deze positie wel het voornaam-
ste verdedigings-moment zoude opleveren. Behalve de ge-
noemde voorhoede en eenige voorposten, welke voor Zeli-
chem en Gnadenthal, op den regter oever van de Erft wa-
ren vooruitgeplaatst, was het geheele noorderkorps reeds
vereenigd op het terrein, dat door den Rijn, de Erft, het
Erft- en Noorder-kanaal begrensd wordt.

VON HEYDEBRANDT had bevel ontvangen van uit zijne positie al de bewegingen van het zuiderkorps gade te slaan, om te zien naar welke zijde van de Erft de hoofdmagt zich zou richten, en welke vermoedelijke voornemens het koesterde. Kleine patrouilles waren dan ook vooruitgebragt, doch deze werden reeds in bedwang gehouden door de voorposten des aanvallers. Toen hij teruggedrongen werd, moest hij achter de Erft eene positie nemen, om de infanterie in de verdediging der toegangen de hand te bieden. Daarna reden wij van den weg van Keulen af, langs de Erft, welke van dáár tot aan het Gnadenthal, tusschen zeer steile oevers, met geringe waterdiepte, over een rotsachtig bed heenvliedt. In den eigentlijken zin was deze kleine rivier niet te verdedigen, dewijl men eene menigte plaatsen vond, die door alle wapenen konden worden overgetrokken. Men had echter voorondersteld, dat de Erft niet dan over de vaste bruggen konde overgetrokken worden. Eene dezer bruggen vonden wij in Grimlingshausen zelf, doch deze was slechts eene loopbrug van weinig breedte; eene steenen brug was op den straatweg van Nuys naar Keulen; eene houten brug bij het Berghuisje, en eindelijk eene brug bij Gnadenthal, welk punt wij eerst voor een gehucht hadden aangezien, doch dat niets anders was dan een molen met eenige gebouwen. De linker oever was boven den regter oever aanmerkelijk verheven, en van het Berghuisje af tot aan Gnadenthal zeer boomrijk. Gnadenthal zelf, als ook het Berghuisje, lagen uitmuntend voor eene hardnekkige verdediging, door de situatie dezer gebouwen, die op zich-zelve sterk en met muren omringd waren. Voor Gnadenthal had men twee à drie kleine takken van de Erft liggen, waarover ik later artillerie en kavallerie zag trekken. Voor de stelling der artillerie had men de uitmuntendste gelegenheden, vooral achter het Berghuisje, waar men de brug in de flank konde beschieten, terwijl op een afstand van ongeveer 100 passen achter die brug, het terrein steil opliep en eene hoogte van ongeveer 6 ellen vormde. De toegangen tot de brug voor laatstgenoemde stelling waren echter zoo sterk begroeid, dat de op de hoogte geplaatste artillerie slechts zeer kort, en dan nog zeer onvoordeelig op de brug konde werken. Achter Gnadenthal had men, op den afstand van ongeveer 200 passen, eene goede plaats voor artillerie, ter bestrijking van de brug. Over het geheel was de positie van de Erft uitmuntend geschikt om leerzaam partij te trekken van het terrein, zoodra men slechts aannam, dat deze terrein-afscheiding niet dan over bruggen konde worden overgetrokken.

Langs de hierboven omschreven positie, vonden wij de

1ste brigade, onder bevel van den generaal-majoor VON WERDER, voor de verdediging der overgangen in stelling. Deze generaal had order bekomen, om de bruggen bij Gnadenthal en het Berghuisje hardnekkig te doen verdedigen. Voor die bij Grimlingshausen zou men weinig troepen behoeven aan te wenden. Aldaar stond het bataillon, dat onder de bevelen van den luit.-kolonel V. H. stond, en in last had, om, als het gevaar liep van afgesneden te worden, op Nuys terug te trekken. Deze brigade zou, wanneer zij op den linker vleugel met overmagt werd gedrongen, langs de Erft, in de rigting van Gnadenthal en Zelichem, terugtrekken en zich aldaar vereenigen.

Vervolgens gingen wij meer achterwaarts, om de stelling der overige troepen van het noorderkorps vlugtig langs te rijden. Tusschen Gnadenthal en Nuys, op ongeveer 2000 passen van de eerstgenoemde plaats, ontdekten wij, in een open gedeelte van het driehoekvormig terrein, dat geheel vrij en te overzien was, in eene verdieping, digt bij de Herberg aan den steenweg, de brigade kavallerie van den kolonel VON NATZMER, in eene geslotene massa, en afgezeten. Eene batterij rijdende artillerie had zich daarbij aangesloten, en ook deze manschappen waren afgestegen. Van de Erft komende, waren wij tot op ongeveer 200 passen van dezen troep gekomen, toen wij haar ontdekten; iets dat ons verraste. Voor den aanvaller, die bij Grimlingshausen de Erft moest forceeren, kon deze kavallerie en artillerie, wanneer hij langs de herberg aan den steenweg de terugtrekkende 1ste brigade der verdedigers mogt volgen, zonder op die verdieping acht te geven, eene fatale surprise worden. Het scheen zelfs, dat de terugtocht van die brigade daarom langs de Erft was bevolen.

Het gros der infanterie, benevens het grootste deel der artillerie, had eene flankstelling genomen tusschen Zelichem en een vrij digt bosch aan het Erftkanaal. Dit gros had bevel den vijand in de flank aan te vallen, zoodra de Erft geforceerd zou zijn. Men zeide ons, dat de terugtocht *waarschijnlijk* over het Erftkanaal zou genomen worden, waartoe twee Birago-bruggen zouden *geslagen* worden. Intusschen had ik, een weinig hooger op, aan gene zijde van het bosch, een paar transportwagens gezien, die mij deden vooronderstellen dat de beide bruggen *er reeds lagen*. Ik reed met den overste R. naar die zijde, en daar komende, vonden wij de beide bruggen reeds geheel gereed, en de pontonniers welligt sedert lang rustende van hun werk. Zij waren 15 ellen lang, op eene waterdiepte van ruim 2 ellen. De stroom was zeer sterk, en een pontonnier-onderofficier

verhaalde ons zeer naif, dat men lang werk had gehad, om de schraag-schoenen te plaatsen, dat zwemmende en duikende had moeten geschieden. De aldaar tegenwoordige officier verzekerde ons echter, dat de beide bruggen in 10 minuten konden geslagen worden. Het zoo vroegtijdig leggen der beide bruggen, vóór dat de zoogenaamde vijandelikheden begonnen waren, en vóór den tijd, dat men — als alles zonder compères geschiedde — eigenlijk weten kon, of men wel op dat punt zou kunnen terugtrekken, stond niet geheel in harmonie met dat voorgeven. Wij keurden deze pretensiën, even als alle andere dergelijke in het voordeel van nieuwe uitvindingen af; misleidingen in het wetenschappelijke dienen tot niets, want de troep zelf zal er geen naam mede maken, omdat de opmerkzame beschouwer toch spoedig genoeg ziet, waar de schoen wringt. De diepte van het Erft-kanaal, haren bodem en de oevers nagaande, meende ik ook te mogen onderstellen, dat onze brugschragen veel beter geschikt zouden zijn geweest, om alhier snel eene brug van 15 ellen spanning te slaan, zelfs als men het tot het laatste moment van het gevecht had laten aankomen, zonder *tours de passe passe*.

In gestrekten galop joegen wij naar Gnadenthal terug, trokken over de Erft, en spoedden ons om nog iets van de beschikkingen van het zuiderkorps, onder aanvoering van den generaal v. D. GRÖBEN, te zien. Wij moesten een goed eind wegs in dien gang alleggen, vóór dat wij dezen troep bereikten, die nog in zijne *rendez-vous* stelling stond. Wij wisselden VAN MULKEN en VAN MERLEN hier af, die even snel als wij gekomen waren, en nu naar de Erft reden ten einde die stelling te zien.

De generaal v. D. GRÖBEN had de goedheid ons zijne voorloopige beschikkingen mede te deelen. Zijn korps stond nog halverwege Elvekum en Dericum, in eene terrein-verlaging. De brigade kavallerie was nog omtrent vijfhonderd passen voorwaarts gerukt, en juist bezig op te stijgen; daarop volgde de infanterie der voorhoede, en 500 passen daarachter het gros. De reserve, door een regiment kavallerie versterkt, was zijwaarts, bij een klein bosch, regts van Norf geposteerd.

Het voornemen des generaals was om eenen valschen aanval op de beide bruggen bij Gnadenthal en het Berghuisje te laten doen; de aandacht des verdedigers, en dus ook zijne voornaamste strijdkrachten, naar die zijde te lokken, maar den hoofdaanval te doen nabij de groote steenen brug, op den straatweg bij Grimlingshausen, ten einde de verdedigers aan zijnen linker vleugel voor zich heen te drijven en tegen het

Erft-kanaal te drukken. De 3de brigade infanterie zou den schijnaanval doen, en regts van Norf over de Norfbeek gaan, in de rigting van Gnadenthal. De voorhoede en het gros zouden zich zoo bedekt mogelijk naar Grimlingshausen begeven, Derikum links latende. De troepen hadden bevel om Grimlingshausen aan te vallen als het bezet was, doch niet vóór dat de valsche aanval werkte. Zoodra de hoofd-aanval gelukte en de Erft aldaar geforceerd was, moest de valsche aanval in eenen gemeenden aanval overgaan, ten einde elkander behulpzaam te zijn en zich zoo mogelijk op den linker Erft-oever te vereenigen. Even voor dat het teeken tot het in beweging stellen dezer troepen gegeven was, reden wij in sterken draf naar Grimlingshausen, om op den hoogen Erft-oever te komen, waar wij ook den grooten staf met al de Pruissische Prinsen en de vreemde vorsten, en eene tallooze schaar van hoogere en lagere officieren, welligt 300 in getal, bijeenvonden. Van daar kon men werkelijk de beweging van het zuiderkorps, in de rigting van Grimlingshausen, vrij duidelijk bespeuren, terwijl reeds een tirailleur-gevecht in de rigting van Zelichum geopend werd. De generaal v. BORCKE, die hier een oogenblik verwijlde, twijfelde er toen niet meer aan, of de hoofdaanval zou aan de zijde van de steenen brug geschieden, waar juist de geringste magt geplaatst was. Uit zijne dispositie, om den aanvaller aan die zijde onverwacht in de flank te vallen, vermeenden wij te mogen opmaken, dat de aanval aan die zijde niet geheel onverwacht kwam. Onze paarden waren naauwelijks op adem, toen de aanval begon, en het 11de regiment hussaren, met de twee stukken rijdende artillerie die het bij zich had, door den aanval van eene brigade kavallerie, genoodzaakt werd over de steenen brug, op den linker Erft-oever over te gaan. Het andere kavallerieregiment, dat voor het Berghuisje, op den regter oever, met de twee stukken rijdende artillerie geposteerd was, den terugtogt van het 11de regiment ziende, ging daarop, zonder bevelen af te wachten, over de brug van het Berghuisje, en vereenigde zich met het 11de regiment bij de herberg aan den steenweg. Nu was het geheele noorderkorps in het driehoekvormig afgescheiden terrein vereenigd.

Het zou u weinig behagen, zoo ik in al de bijzonderheden van de uitvoering der voorafgegane beschikkingen wilde treden. De bepaalde dispositiën maakten toch het voornaamste deel uit, dat ik schetsen moest, om u eenig inzicht te geven in het manoeuvre-stelsel dat men thans in Pruisen volgt. Over het stelsel zelf, zal ik later breedvoerig schrijven; nu was het mij slechts te doen, om uw

oordeel eenigzins voor te lichten, terwijl ik mij voor het tegenwoordige slechts zal bepalen tot eenige algemeene aanmerkingen. Deze vloeijen echter niet voort uit zucht om te berispen, want dit zou, in de eerste plaats, niet heusch gehandeld zijn, en ten anderen zeer weinig tact en kennis verraden, dewijl ieder officier van eenige ondervinding, begrijpen zal, dat vele gebreken en leemten, die men bij de vredes-oefeningen ontwaart, in den werkelijken oorlog, door de rondvliegende projectielen wel eenigzins worden voorkomen. In diezelfde werkelijkheid worden ook weder andere misslagen begaan, waarin men bij de vredes-oefeningen niet zal vervallen. Ter zake:

Had ik den vorigen dag een al te versnipperd gebruik der troepen, en vooral der artillerie opgemerkt, evenzoo eenen zeer geringen zamenhang tusschen de drie hoofdwapens, nu kwam het mij, even als mijne collega's voor, na de bezigtiging der wederzijdsche positiën, dat er heden voor meer zamenwerking gezorgd was. Zoo zagen wij toch bij de verdedigers slechts weinig stukken bij de overgangen in positie, en het grootste deel der artillerie beschikbaar bij de hoofdmagt van het korps, in hare flankstelling. Zoo behoort het bij eene rivier-verdediging, dewijl men het er voor moest houden, dat de verdediger nog niet wist, aan welke zijde de hoofdaanval zoude plaats hebben. Blijkbaar toch — om met CLAUSEWITZ te spreken — moest men zich voorbereid houden, om het zwaartepunt der beschikbare strijdkrachten op den hoofdaanval te kunnen brengen, wanneer deze *gedeeltelijk* zijnen overgang van de Erft bewerkstelligd had. Deze hoofdmagt, zoowel als de zeer bedekt staande brigade kavallerie, waren daartoe zeer goed geplaatst.

Bij de aanvallers, die door de kracht eener vereenigde artillerie den overgang zouden moeten forceren, vonden wij ook de artillerie goed vereenigd in de *rendez-vous*-stelling. Ook dit deed ons denken, dat wij heden de massa artillerie doelmatig zouden zien aanwenden, iets dat zoo zou strooken met de tegenwoordig heerschende Pruisische infanterietaktiek, en, voegen wij er bij, met hetgeen bevoegde beoordeelaars aanbevelen. De Pruisische artillerie had daarenboven in de veldtogten van 1813 en 1814, ten opzichte van een al te versnipperd gebruik harer geschutkrachten, zeer duurgekochte lessen ontvangen. De slag bij Gross-Görschen en zoo vele anderen, zijn daar, om dezen wenk te staven, en slechts enkelen, als die van Gross-Beeren, toonen met sprekende bewijzen, de groote voordeelen eener tegenovergestelde handeling.

Op den hoogen linker oever van de Erft geplaatst, tusschen de steenen brug van den straatweg en den overgang bij het Berghuisje, konden wij een vrij goed overzicht nemen van het eerste moment van dit spiegelgevecht.

Bij de eerste bewegingen meenden wij te kunnen waarnemen, dat de critiek door den Prins VAN PRUISSEN en die van den generaal v. PFUEL, den vorigen dag uitgesproken, eenen zeer merkbaaren invloed had uitgeoefend, daar wij eenen bedaarderen en met de werkelijkheid meer strookenden opmarsch aanschouwden. Nu was er geen de minste zweem van overijling, integendeel, er werd blijkbaar meer *tatonnerenderwijze* gehandeld; iets dat waarschijnlijk voortsproot uit den last, dat de hoofdaanval niet zoude doortasten, vóór dat de schijnaanval in volle werking was. Daaruit vloeide een voordeel voor den verdediger voort, namelijk, dat hij het plan des aanvallers werkelijk voor zich zag ontwikkelen en met zekerheid kon besluiten, dat men hem op zijnen regter vleugel slechts zocht bezig te houden, zoodat hij in de gelegenheid was, om met zijn eigenlijk zwaartepunt op den hoofdaanval te werken.

Dit gevechts-moment was derhalve zeer belangrijk, aangezien de voorafgaande beschikkingen het leerrijkste gedeelte der spiegelgevechten uitmaken. De uitgestrektheid der positie gaf daarenboven, uithoofde van de door te loopen ruimten der verdedigers, tijd tot overleg.

Zoodra men nu het tirailleur-gevecht aan den regter vleugel der positie en ook het geschutvuur vernam, was het zeker dat Gnadenthal en het Berghuisje bedreigd werden, waarop de artillerie van den hoofd-aanval zich insgelijks begon te ontwikkelen, en in batterij kwam, doch nu op te groote afstanden van tusschen de 1500 en 1800 passen. Het deed mij leed te bespeuren, dat de artillerie des aanvallers zich te veel verdeelde en den geheelen linker vleugel der positie beschoot, terwijl zij, naar mijn inzien, hier snel en vereenigd stout voorwaarts moest gerukt zijn tegen Grimlingshausen, om den eigentlichen overgang, op 800 passen, kort, maar hevig te beuken, ten einde den weêrstand op dat punt in eens te verlammen, en den opmarsch van de artillerie ter defensie van dat punt, zoo niet onmogelijk, dan toch hoogst moeilijk te maken. Het lag welligt in het plan des aanvallers, om, door de verdeeling zijner artillerie, den verdediger uit te lokken, even zoo te handelen, en daardoor aan de overige troepen eene vrijere werking bij den overgang te verschaffen. Was dit zoo, dan gelukte deze bedoeling uitmuntend, daar de verdediger evenzoo met zijne artillerie optrad, en er een wederkeerig geschutgevaarte op zeer groote afstanden begon,

waarbij de artillerie elkander onderling beschoot, en wel juist dáár waar de verdediger zich vereenigd en met alle kracht tegen de spitsen der aanvallende kolommen moest gerigt hebben. Eerst later, toen de overgang bewerkstelligd was, zag ik eene vereeniging van eenige batterijen.

Er bestond — en dit moet ik bekennen — samenwerking tusschen de drie wapens, doch meermalen was ik in de gelegenheid op te merken, dat de batterij-kommandanten, of te laat, of in het geheel geene orders ontvingen, als de troepen waarbij zij ingedeeld waren, reeds in beweging waren. Daardoor kwam de artillerie meesttijds, en buiten hare schuld, te laat in positie en bleef dan ook weder te lang verwijlen. Het gezegde van den kolonel v. FELDEN, dat ik bedacht moest wezen, te zullen opmerken, dat de artilleristen bij de vredes-manoeuvres er ongelukkig aan toe waren, omdat de andere troepen weinig op haar geknal letten, en hare ondersteuning weinig of niet inroepen, vond ik maar al te zeer en op de meeste punten bevestigd. Den vorigen dag verhaalde de kolonel V. B. ons eene anecdote als eene toepassing van dit verwijt: Bij een dergelijk spiegelgevecht bij Berlijn, namelijk, had de aanvoerder der artillerie (ik meen de bekende v. DECKER), met een bedenkelijk gezigt, de zoogenaamde vijandelijke kavallerie, die tegen haar ageren moest, eensklaps komen waarschuwen, dat men zich toch bij het openen van het vuur, wat zoude in acht nemen, omdat op een der stukken een aanzetterklos was blijven steken, die men er niet konde uithalen. Deze aardige waarschuwing had de gewenschte uitwerking gehad, zoodat deze batterij zich slechts had te vertoonen, om den vijand in bedwang te houden. Nimmer was de artillerie in een spiegelgevecht zóó gerespecteerd geworden!

Er was een oogenblik, en juist niet het beslissende, dat ik al de batterijen in werking zag, zonder dat ik eene reserve konde bespeuren. Het eigentlijke schouwspel dat hier vertoond werd, was er te imponanter om, te meer daar er bedaard en met order gemanoeuvreerd werd.

Nu de steenen brug genomen was en de hoofdaanval zich op den linker Erft-oever begon te ontwikkelen, waren wij zeer nieuwsgierig de uitwerking te zien der hinderlaag, waarin de brigade kavallerie der verdedigers het oogenblik verbeide, om te kunnen handelen. Het 11de regiment hussaren, dat reeds onderscheidene pogingen aangewend had ter defensie van den overgang, in verband met twee daartoe zeer doelmatig geplaatste kompagnien infanterie, manoeuvreerde nu met veel tact langs den steenweg naar Nuys, om de vijandelijke kavallerie naar die zijde te lokken, en zoodoende

bloot te stellen aan den onverwachten flank-aanval der in hinderlaag liggende kavallerie. Dit was een zeer belangrijk moment, en ware hier het doel des verdedigers gelukt, dan had de aanvallende brigade, door twee regimenten in de flank en in den rug, door een regiment in het front, door eene rijdende batterij, en eindelijk door het aftrekkende bataillon infanterie bedreigd, dat zich dan waarschijnlijk in de omtuining van de herberg geworpen had, gedwongen gezien zich over te geven. Dit had voorzeker den hoofdaanval doen mislukken, dewijl de in positie rukkende infanterie des aanvallers, nu van hare kavallerie grootendeels ontbloot, en in een vrij open terrein geplaatst, zich dan niet zou hebben kunnen staande houden. Waren echter de bewegingen des verdedigers uitnemend goed om zijne tegenpartij tot zich te lokken, aan de andere zijde moet men bekennen, dat de aanvallende kavallerie met niet minder takt manoeuvreerde, altijd voorbereid op eene surprise. Geen zweem van overijling was hier te bespeuren. Met veel genoegen zagen wij deze bewegingen verrigten, ook een paar zeer goede aanvallen door het 11de hussaren- en een landwehrekavallerie-regiment doen, bij het deboucheren der vijandelijke kavallerie, in de nabijheid van de herberg aan den steenweg, zoodat deze laatste rijdende artillerie moest voortbrengen om hare bewegingen te kunnen vervolgen. De in hinderlaag liggende brigade kon echter het doel harer plaatsing niet bereiken. Intusschen deed een harer regimenten te regter tijd eenen aanval op de rijdende batterij des aanvallers, die, welligt uit gebrek aan orders, niet genoeg in verband met de kavallerie ageerde, en voorzeker in een ernstig gevecht genomen zou zijn geworden.

Intusschen was de schijnaanval reeds, en wel te vroegtijdig, in eenen wezenlijken aanval overgegaan, zoodat het gevecht algemeen werd in de driehoekvormige terrein-afscheiding, en de verdedigers zich langzamerhand begonnen terug te trekken (echelonsgewijze) in de rigting der beide Biragobridgen. Wij konden ons niet geheel vereenigen met de wijze waarop deze terugtocht door de artillerie gedekt werd, die hier eene zeer voorname rol had moeten spelen. Wij voorspelden daaruit, dat er troepen en artillerie zouden moeten afgesneden worden, 't welk dan ook door de goede dispositiën des aanvallers werkelijk plaats zou gehad hebben, indien de Prins van PRUISSEN niet tijdig genoeg de manoeuvre had doen eindigen, op het oogenblik dat de pontonniers zouden begonnen zijn de bruggen af te breken. Dit laatste moment der verdediging vonden wij het zwakste van alles wat wij gezien hadden. In verdere bijzonderheden zal ik nu niet treden,

en evenmin verder van het gebruik en de plaatsing der artillerie gewagen, dewijl ik bij de behandeling der groote manoeuvres van de beide legerkorpsen tegen elkander, toch op dat alles in het breede zal terugkomen.

De waarheid hulde doende, moesten wij bekennen, dat deze dag in alle gevallen zeer leerrijk voor ons geweest was, en dat de Pruissische troepen sprekende blijken hadden gegeven van orde en taktische geoefendheid, alsmede van opgewekte volharding, onder vele vermoeijenissen. Zij hadden ons een schoon militair schouwspel geleverd, terwijl de feilen die hier en daar begaan werden, juist de leerrijkste gedeelten uitmaakten. Wij waren ook te zeer doordrongen van de moeilijkheden die bij de vredesoefeningen moeten overwonnen worden, om haar het aanzien van het werkelijk gevecht te geven, en evenwel alles te vermijden, wat de onderlinge wedijver der troepen tot nijd zoude kunnen doen overslaan, dan dat wij hier meer zouden gevergd hebben, dan uitvoerbaar was.

Even voor dat de terugtocht over het Erft-kanaal plaats had, waren wij getuige van een zeer kluchtig voorval, waartoe eenige Engelsche officieren de stoffe leverden. Toen namelijk de troepen van alle kanten uit het boomrijke gedeelte van het terrein op de vlakte waren gerukt, onder een aanhoudend geschut- en geweervuur, was het alsof er eene drijfjagt had plaats gehad, welke al de hazen, die in dit afgescheiden terreindeel domicilium gekozen hadden, op de vlakte heen en weder joeg. Meer dan twintig steil-ooren hadden wij vlugtig geteld, en er schenen er veel meer te zijn, omdat zij, evenals de comparsen op een tooneel, nu en dan uit de colissen (de aardappelen) te voorschijn kwamen. Het was om medelijden te hebben met de arme dieren, die van de infanterie naar de kavallerie, en van daar weder naar de artillerie gedreven werden. Eindelijk viel het oog van eenige geuniformeerde Albions-kinderen op de arme vlugtelingen, en toen was het belangrijk troepenschouwspel voor hen niets meer. De nationale liefhebberij (de vossenjagt) ontvlamde de harten der roode ruiters, en even spoedig zag men er een dozijn, zeker tot groote grief der gejaagde hardloopers, jagt op hen maken. Het was een zot gezigt, juist in een belangrijk moment der manoeuvre, deze roodrokken op de jagt te zien trekken, *flamberge au vent*, om buit te maken. Eerst veroorzaakte deze scène een algemeen gelach bij den talrijken grooten, schitterenden staf van vorsten, generaals en andere officieren, doch spoedig maakte de eerste aandoening der lachspieren plaats voor eene zichtbare gewaarwording van tegenovergestelden aard;

iets dat zich liet begrijpen. Sommige Engelsche officieren keurden het *sans gêne* vrij kernachtig af.

Even voor het eindigen van de manoeuvre, hadden wij ons bij dien grooten staf aangesloten, nieuwsgierig om de oordeelvellingen van eenige hooggeplaatste personen en van vreemde officieren te vernemen. Bij die gelegenheid had Z. K. H. PRINS ALBRECHT VAN PRUISSEN de welwillendheid, de Nederlandsche uniformen ziende, uit den schitterenden kring van Vorsten te komen, en ons hartelijk welkom te heeten op Pruissischen bodem. Z. K. H. behandelde ons, als het ware, als oude kennissen, en scheen er genoeg in te stellen Nederlandsche officieren te zien. De Prins zeide mij iets zeer vleijends voor onze artillerie, en meende dat de Nederlandsche artillerie-officieren bevoegde beoordeelaars waren over alles wat artillerie-zaken betrof. Later (te Brühl) had de Prins de goedheid mij eene groote dienst te bewijzen, door mij hartelijk aan te bevelen aan den generaal VON BARDENLEBEN.

Wij hadden haast om naar huis te komen, en spoorlags ging het op de brug van Grimlingshausen los, toen wij door eenen goed Hollandschen aanroep werden opgehouden. De stem kwam uit een postrijtuig, dat tusschen aftrekkende kavallerie gekneld zat. Het was mijn oude Delftsche artillerie-schoolkameraad, de Graaf VAN RECHTEREN, gouverneur van Overijssel, die ongelukkigerwijze te laat was aangekomen, om veel te zien. Wij wezen zijnen postillon — die welligt uit oude kameraadschap — met de kavallerie wilde marcheren, den regten weg, en bescheidten elkander in het hôtel *Breidenbach* aan tafel. Deze was, even als de vorige dagen, weder sterk bezet. Onder de aanzittenden behoorde in de eerste plaats onze gast, de kolonel VON BRANDT, onze kolonel VAN DER SMISSEN, kommandant der Oost-Indische artillerie, met zijnen pas tot officier bevorderden zoon, en vier Belgische officieren, waaronder twee oude kennissen, de kolonels DUPONT en DU ROI.

Nu hadden wij wederom eenen wetenschappelijken wrijfpaal, den stevigsten dien wij nog hadden aangetroffen. Veel werd er over de zoogenaamde vredes-manoeuvres gesproken, en menig denkbeeld daarover gewisseld. Met opmerkelijke helderheid van doorzigt en voordragt, betoogde de begaafde man (v. BRANDT) het nut der taktische studiën, die, volgens zijne ideeën, in den laatsten tijd te veel veronachtzaamd zijn geworden, omdat het nu eenmaal mode scheen geworden te zijn, dat zelfs de jongste, onervarenste officieren, om zoo te zeggen, zich dadelijk voor de hoogste betrekkingen wilden bekwamen, en daardoor zonder waren krijgskun-

digen grondslag werkten. Het gevolg daarvan was, dat de legers van dezen tijd meer strategikers telden, dan men in honderd veldtogten kon verbruiken. Men beschouwde vrij algemeen de reglementaire of lage taktiek als een dood mechanismus; iets dat toch geheel valsch was, dewijl men, zonder grondige kennis der lagere taktiek, geen juist begrip kon verkrijgen aangaande het doelmatig gebruik van ieder wapensoort. De Franschen en Engelschen noemde hij de beste taktikers, hetgeen, volgens hem, voortkwam uit de beste kennis die zij hadden van hunne veel omvattende dienst- en exercitie-reglementen, welke dan ook het hoofdonderwerp hunner eerste militaire opvoeding uitmaakten. Het reizen en bestuderen der taktische vormen en gebruiken van vreemde legers, noemde hij het noodzakelijkste aanvulsel eener deugdelijke militaire opvoeding, omdat men dan de taktiek met hare toepassingen, uit verschillende oogpunten en vormen leerde beschouwen, en evenzoo den invloed begrooten, die zeden, gewoonten, landaard, enz., daarop uitoefenden. Buiten zijn land, kwam men tot nadenken, en somwijlen over zaken die men ten zijnent beschouwd had als het *nec plus ultra* van volkomenheid. De theoretische denkbeelden rijpten dáár voordeeliger tot meer praktische beschouwingen, enz., enz. Ik had reeds genoeg te doen met de onderwerpen aan te teekenen die behandeld werden, en die ik des avonds nader uiteenzette. Zij zullen echter gevoeglijker kunnen opgenomen worden in de tweede serie mijner brieven, vooral dáár, waar ik over het nieuwe Pruisische veld-manoeuvereerstelsel zal uitweiden.

Ten opzichte der aanzittende dames hadden wij ons vele verwijtingen te doen; doch, hoe kon het anders? verdiept als wij waren, in hetgeen men, volgens het zeggen van den kolonel VON BRANDT, verkeerdelijk *dood mechanismus* noemde, iets dat zoo geheel strijdt met de vorderingen der *galanterie*, en waarmede men zoo slecht zijn hof bij de dames maakt. Wij zouden te onpasser met onze geoccupeerde hersenen op dat terrein getreden zijn, dewijl wij aan de zeer vrolijke stemming en geanimeerde gelaatstrekken, meenden te bespeuren, dat in het tegen ons overzittend Duitsch-Hollandsch-Russisch gezelschap, iets grootsch en aangenaams beslist was. Eerstelijk was het een Russisch kolonel, die zijne maag tot een entrepôt van champagne-wijn inrigte en hoe langer hoe geestrijker wierd, ten anderen gold het de improvisatie van eene danspartij, die des avonds te 8^{1/2} uur in de eetzaal van het hôtél zoude plaats hebben. Werkelijk had zij plaats, en lokte het dansmuziek mij des avonds van mijne kamer in de zaal, die schitterend verlicht was en met bloemen prijkte. Het ver-

wonderde mij, dat men zoo spoedig eene welgeordende danspartij konde organiseren, en tegelijk zoo vele rijke en smaakvolle toiletten konde improviseren. De zaal was goed bezet, doch er waren meer cavaliërs dan danseuses. De Prinsen WILHELM, FREDERIK en ALBRECHT van Pruisen, met een half dozijn andere Vorsten, waren even zoo vlugtig uitgelokt om dit *impromptu* bij te wonen. Mijn aantekenings-werk riep mij naar boven, en met eenigen weerzin voldeed ik aan de noodzakelijkheid. Ik verliet mijn observatie-hoekje met loome schreden: er was zooveel bekoorlijks te zien, de vreugde had zooveel leven, zooveel genot geteekend in oogen en gelaatstrekken!! Plat proza wachtte mij uit dien zoo snel voorbijgaanden poëtischen sfeer van *patchouli* en *eau de Portogale de miel*, en andere etherische zaken.

Gelukkig was het den volgenden dag, den 1sten September, op de plaats rust; zoodat ik den geheelen morgen kon besteden aan het uitwerken van vlugtig genomene notitiën. Te 12 uren reden wij in gala-tenue uit, om onze pligtplegingen te maken bij Z. M. den Koning van Hannover, bij al de Pruisische Prinsen en Z. D. H. den regerenden Hertog van Nassau. Bij geen dezer hooge personaadjen werden wij ontvangen.

H.H. M.M. de Koning en Koningin van Pruisen waren op het koninklijk slot Benrath, alwaar eerstgenoemde aan eene gevatte koude in den voet lijdende, nog het bed hield, doch aan het herstellen was. Wij vernamen, doch te laat, dat de Dusseldorfers, in den avond van den 30sten Augustus, een' schitterenden fakkeltogt en serenade aan H.H. M.M. te Benrath gegeven hadden, bij welke gelegenheid Z. M. zich met zijn bed aan eene der vensters had laten transporteren, om het schoone mannenkoor der Liedertafel te hooren, en ook daar, te bed liggende, de deputatie der burgers zeer minzaam had ontvangen.

Ten drie ure was het gala-diné bij Z. K. H. Prins FREDERIK van Pruisen. Daar hadden wij de eer aan de overige Pruisische Prinsen voorgesteld te worden. Voor het eerst zag ik daar den Prins AUGUST van Pruisen, die door zijnen krachtvollen lichaamsbouw en zijne hooge gestalte, door zijn bloedrijk, doch uiterst streng gelaat, het eerst in het oog viel. Het was een imposant figuur, doch dat niets innemends had, iets dat wij wel opmerkten bij de overige Prinsen van den bloede. Veel had ik vroeger over dezen Vorst gehoord, en daar Z. K. H. eene vrij merkwaardige rol in de oorlogen tegen Frankrijk vervuld had, had ik natuurlijkerwijze veelzijdige pogingen aangewend, om eenigzins nader met zijnen persoon bekend te worden. Ik zag aan zijnen

hals de tweede klasse der S'-George-orde van Rusland schitteren; hetzelfde orde-teeken dat de borst van onzen Koning steeds versiert, zelfs wanneer geen ander kruis zichtbaar is. Dit was den onmiskenbaarsten stempel van ridderlijken moed.

Al de officieren der artillerie, waarmede ik later kennis maakte, en ook mijne kennissen bij de andere wapenen, zagen in den Prins August een' generaal van groote verdiensten, van uitgebreide wetenschappelijke kennis, begaafd met veel oordeel en onbegrensde karaktersterkte; verder ernstig en vasthoudend aan de beginselen waarmede Hij zijne loopbaan begonnen had; geen voorstander, doch ook geen hardnekkigen tegenstander van nieuwe denkbeelden; met lijf en ziel het wapen toegedaan, welks leiding aan Hem was toevertrouwd, en dat Hij naar vermogen heeft voorgestaan. Daarenboven kende men Z. K. H. de stiptste regtvaardigheid toe in zijne beslissingen over personele aangelegenheden.

Ik beken gaarne, dat ik allen mogelijken eerbied voor zoodanig karakter gevoelde, doch dit nam niet weg, dat het mij voorkwam, dat Z. K. H. ons zeer barsch ontving, en dat Hij op mij eenen onaangename indruk maakte, toen Z. K. H. eenigzins onvriendelijk vroeg, of onze Koning dan niet zoude komen om een bezoek bij zijnen Koning af te leggen. Hiermede liep de voorstelling af. Het kwam mij voor, dat een Vorst, die niet minzaam is, iets vorstelijks ontbreekt; — doch, zijne asch ruste in vrede, voortdurend beschaduwed door de groote verdiensten, die zijne landgenooten aan hem toekennen.

De Prins van Pruiszen en de Prinsen Karel en Albert, deden ons wel dezelfde vraag, doch waren zeer minzaam, zoodat mijn humeur weder een weinig in evenwigt kwam. Men scheen er veel prijs op te stellen, dat onze Koning het te wachten groote militaire schouwspel bijwoonde.

De Prinses Frederik van Pruiszen trad kort daarna met drie hofdames binnen, en nu vormde zich de groote dubbele kring van al de hooge en mindere gasten, die zeer talrijk waren. De meesten werden in dien kring, welke de Prinses rondging, aan Hoogstdezelve voorgesteld. H. K. H. was eene groote, vrij sterke gestalte, zeer eenvoudig, doch met smaak gekleed. Het donker bruine haar was in goede harmonie met de frissche gezondheidskleur. De groote donkere oogen, die vriendelijk, doch eenigzins verlegen en bedeesd, zich op iederen voorgestelden vestigden, en de minzame eenvoudigheid waarmede de Prinses iedereen aansprak, waren voor den opmerkzamen beschouwer, duidelijke kenteekenen, dat H. K. H. aan de stille, eenigzins afgezonderde levenswijze, de voorkeur gaf boven het schitterende en meer woelige hofleven.

Het kwam mij voor, dat het H. K. H. eenige moeite kostte om de talrijke en aanzienlijke gasten ieder iets verpligtends te zeggen. Als zij de een of ander oude bekende, of een lid der koninklijke familie toesprak, dan bespeurde men eene allervriendelijkste rust in de toch reeds kalme gelaatstreken. De Prins Frederik, was even als altijd, de minzaamste Vorst dien men ontmoeten kan.

Aan tafel maakte ik kennis met den Graaf Seysel d'Aix, luit.-kolonel bij de landwehr, tweede ban, en landraad van Elberfeld. Deze vriendelijke man scheen er zich een genoegen uit te maken, van in aanraking met Nederlanders gekomen te zijn. Hij verhaalde mij, dat hij in 1784 in Nederlandsche dienst getreden was, en wel bij het regiment Anspach. Het was mij zeer aangenaam, uit den mond van een vreemd officier, den lof van het lieve vaderland te hooren. Uit oude genegenheid had hij een' zijner zoons in onze dienst doen treden als volontair-sergeant bij het Oost-Indische leger. Mijn minzame tafel-buurman was o. a. ridder van den Rooden adelaar, tweede klasse, met de ster, eene uiterst zeldzame onderscheiding voor den rang dien hij bekleedde. Overigens deed ik dien middag niets leerzaams op; aan algemeene opmerkingen ontbrak het wel niet, doch die waren minder geschikt voor de publiciteit.

Den avond bragten wij bij elkander door, op de kamer van den overste R., en wel met opteekenen en rapporteren.

Den 2^{den} September zaten wij, des morgens te 6^{3/4} uur, in groote tenue te paard, rijdende naar het kamp te Grimlingshausen, om er de groote parade van het VII legerkorps bij te wonen. Het weder was veranderd van hitte in kouden wind, met vrij sterke regenvlagen, dat zeer goed voor de stof, doch ons overigens niet zeer aangenaam was. Bij onze aankomst op het terrein, waren de troepen in beweging tot de parade-opstelling, die voor de infanterie met bataillons in geslotene pelotons-kolonne was, en voor de regimenten kavallerie, insgelijks in geslotene eskadrons-kolonne. De veld- of voet-artillerie stond op den linker vleugel der infanterie, in eene kolonne, met divisien van drie batterijen ieder (12 stukken in het front); de drie rijdende batterijen stonden in kolonne, met batterijen op den linker vleugel der kavallerie.

Aangezien wij zeer vroeg gekomen waren, begaf ik mij regtstreeks naar de artillerie, om de zevende brigade van dat wapen nu eens in het ensemble te zien. Bij de voet-artillerie was men nog bezig zich te formeren, doch de majoor La Valette, ofschoon zeer geoccupeerd, ontving mij vriendelijk, en zeide mij dat ik ze nu eens goed moest opnemen. De tenue der artilleristen was uitmuntend, met

den gloed van nieuwhed overtoegen. Alle troepen te voet hadden heldere, witte pantalons aan; de koninklijke parade-tenuë was uit de balen en kisten gehaald. Krijtwitte haverzakken lagen eenparig gerold op de voorwagen-kisten en op de pakzadels der van de handsche paarden. Alle overige linnen zakjes die zichtbaar waren, zooals die der kookketeltjes van de rijdende artilleristen, enz., waren evenzoo van krijtwit linnen. De uniformiteit was sprekend, doch het voorkomen der artilleristen te jong; geen enkele zware knevelbaard was zichtbaar; iets dat mij opviel. De paarden en tuigen zagen er mede zeer fraai en goed uit. De stukken hadden eenen bijzonderen poets ondergaan, zoodat zij het voorkomen hadden van op eene draaibank gepolijst te zijn. Enkele batterijen hadden haar houtmateriëel op nieuw vernist. Ik hoorde toevallig, dat de kommandanten daarmede elkan- der den loef zochten af te steken.

Terwijl ik bezig was de batterijen langs te rijden, kwam de kolonel VON BRANDT mij op zijde, om mij in 't oor te bijten, dat, naar zijne wijze van zien, de Pruisische artillerie moest beschouwd worden als het korps, dat zoo- wel in wetenschappelijk opzigt, als in geoefendheid, goe- den geest en volharding (*Ausdauer*), boven alle andere korp- sen van het leger moest staan. Ik had eerbied voor dat oordeel, dat voorzeker veel gegronder konde zijn dan het mijne, doch waarmede ik vooralsnog niet konde instemmen.

De kapitein, met wien ik het eerst kennis had gemaakt, was mede aanwezig, doch het sprak wel van zelf, dat hij het nu te druk had om zich met mij te onderhouden. Het deed mij des te meer genoegen, met den kapitein VON ROEHL bekend te worden, die eene der rijdende batterijen aanvoerde. Hij scheen mij toe even wellevend, als verlicht, een groote vijand van kleingeestigheid, en met den waren rijdenden artillerie-geest bezielde te zijn. Het deed ons beiden leed, elkander zoo laat te hebben aangetroffen, en nog meer smartte het mij, dat ik later geene gelegenheid vond, om deze eerste kennismaking te vervolgen. Ik liet mij hier aan een' hoofd- officier der artillerie voorstellen, doch deze brave man scheen zóó vreesachtig naar de groote sterren te kijken, die op een duizendtal passen om en bij de troepen zweefden, dat ik spoedig afhield. De luitenant JACOBI verzekerde mij, dat het den offi- cieren streng verboden was, aan vreemde officieren mededeel- lingen over artillerie-inrigtingen, over resultaten van proe- ven, enz. te doen. Dat was dus de bevestiging van hetgeen ik vermoedde, en alzoo zeer onaangenaam; intusschen was ik evenwel in de gelegenheid, eenige belangrijke notitiën te nemen, die ik in de volgende serie brieven zal mededeelen.

De troepen stonden nu alle op hunne plaats in de beide uitgebreide liniën, en dit was voor mij het sein, om mij naar de verzameling der vreemde officieren te begeven, ten einde de aankomst van Z. M. den Koning van Pruisen af te wachten. De hier bedoelde verzameling had plaats op den regter vleugel der eerste parade-linie, en leverde een *imposant* schouwspel op, waarbij zich de Koning van Han- nover, in de tenuë van het 3de regiment Pruisische hussaren, waarvan Hoogstdezelve chef is; de Aartshertog JOHAN VAN OOSTENRIJK, een oud eerwaardig historisch, doch zeer een- voudig figuur, dat ik later meermalen op mijn doek zal brengen, al de Pruisische Prinsen, de regerende Hertog VAN NASSAU, mede in de uniform van zijn regiment (het 5de lansiers), en Hoogstdezelfs broeder MAURITS VAN NASSAU, de Erfprins VAN MECKLENBURG-STRELITZ, en een aantal an- dere Prinsen aan het hoofd bevonden. Daarachter wemelde een 3 à 400tal vreemde en Pruisische officieren zonder troepen, allen in schitterende parade-tenuë, eene prachtige model- kaart van al de Europese uniformen voorstellende, en die van toen af overheerlijk door onbewolkte zonnestrallen be- schenen werd. Gelukkiger weder kon men niet getroffen hebben, dewijl de gevallen regen het stof had doen ver- dwijnen, zonder den leemachtigen bodem te veel geweekt te hebben.

Digt bij de verzameling van den grooten staf en vóór den regter vleugel der eerste parade-linie, stonden ruim 300 equi- pagiën en andere rijtuigen, opgepropt met toeschouwers, ter- wijl het getal toeziende voetgangers ontelbaar was.

Het gejuich der menigte verkondigde de nadering des Ko- nings, waarop iedereen zich op zijne plaats begaf, en de kommanderende generaal VON PFUEL, de Prinsen van den bloede, de Koning van Hannover en de Aartshertog JOHAN, zich op eenige passen voor de overigen stelden. Toen Z. M. op een honderdtal passen van dezen stoet was aangekomen, begaf zich alles voorwaarts, Hoogstdezelve te ontmoet. Voor het eerst zag ik Z. M., die mij, te paard zittende, toescheen van middelmatige, doch lijvige gestalte te zijn. Zijn gelaat toonde duidelijk de familietrekken met de beide Prinsen VAN PRUISSEN en KAREL van Pruisen, doch iets voller en bloed- rijker. Uit de zamengetrokken oogleden, zag men dat Z. M. bijziende was, en toch waren zijne blikken levendig en door- dringend. Het ensemble van dat gelaat vertoonde eene harm- nische mengeling van zachtheid en groote schrandrheid, ter- wijl de half gedekte oogen, somwijlen fijn gevoelende, doch on- derdrukte spozucht aanduidden. Men kan het den magtigen Vorst aanzien, dat er veel geestbeschaving bij hem huis-

vest, en dat Hij eene hooge mate van gevatheid (*l'esprit du moment*) moet bezitten. Overigens duidde alles bij den Koning aan, dat Hij doordrongen was van het groot gewigt van dit militaire schouwspel voor geheel Duitschland, hoe eenvoudig het ook in aard was. Vooral bleek dit bij de ontmoeting van Z. K. H. den Aartshertog JOHAN van Oostenrijk, die 's avonds te voren te Dusseldorf aangekomen was, en Z. M. eerst hier bejegende. Die ontmoeting was treffend, door de hartelijkheid, die, hoewel ongeunsteld, echter moest doen gevoelen, welke hooge waarde de Koning hechte aan het bezoek van dien, in de militaire en wetenschappelijke wereld, en even zoo in de geschiedenis, roemrijk bekenden vertegenwoordiger van het Keizerlijke huis van HABSBERG. De twee magtigste vorstenhuizen van Duitschland schenen zich hier, ten aanzien van het vertegenwoordigde Europa, met burgerlijke welmeenende hartelijkheid, herhaaldelijk de hand te drukken, en opentlijk de eendragt te toonen die tusschen haar heerschten, en wat die eendragt zoude vermogen, gerugsteund door beider wapenkracht, waarvan hier ter plaatse een staaltje voor het oog van Europa werd getoond. Het gelaat en de heldere blik des Konings drukten vreugde en groote voldoening uit, en op het eerwaardig, vertrouwvolle, welmeenende gezigt van den Aartshertog, en aan de traan die in zijn oog opwelde, zag men het, dat ook Hij doordrongen was van hetgeen deze ontmoeting moest uitdrukken. De tegenwoordigheid van den Koning van Hannover verhoogde de belangrijkheid dezer voorstelling van Deutsche eenheid. Er was iets poëtisch in dat tafereel, welks voorgrond door drie historische figuren, de middengrond door vele mindere magtige Deutsche vorsten, en de achtergrond beeldrijk gestoffeerd was door afgezanten en officieren van bijna al de Europesche legers. In het verschiep flikkerden duizende aan strenge krijgstuicht gehoorzame bajonetten, terwijl een driehonderdtal equipagiën en rijtuiggen, en voorzeker meer dan 15 à 17000 toeschouwers het tafereel omzomden. Het geheel werd schitterend verlicht door de onbenevelde zon, die, als het ware, eensklaps al de wolken en regenbuijen van het hemelgewelf naar den verren horizon had verdrongen. Na de begroeting ging alles voorwaarts, het trio van Vorsten volgende langs de gelederen. Bij den regter vleugel der infanterie aangekomen, namelijk bij de garde-landwehr-bataillons, klonk de Dessauer-marsch, eene aan herinnering roemrijke melodie voor Pruissische krijgers. De sterkte der troepen van het VII korps, bedroeg op dien dag 23393 hoofden en 4565 paarden. Kort nadat de Koning zijne inspectie begonnen had, kwam de Koningin met Prinses FRE-

DERIK van Pruissen, in een open, met zes paarden bespannen rijtuig, den vorstelijken stoet nog meer luister bijzetten. Ik was vrij spoedig in de nabijheid van dit rijtuig, dat mede de gelederen langs reed, om de Koningin te zien, aan wier beminnelijk, zachtmoedig karakter, ik reeds meer-malen eenen onbetwisten lof had hooren toezwaaijen. Er lag veel uitdrukking in haar gelaat, waarvan de grondtoon eene zwakke gezondheid uitdrukte, en die een waas van melancholie over het geheel verspreidde. De welgevormde mond en de zachte donkere oogen teekenden beiden eene groote mate van liefvallige vrouwelijke zachtmoedigheid, terwijl het mij voorkwam, dat de harmonie der deelen door eene godvruchtige onderworpene stemming onderhouden werd. Later vernam ik, dat de beminneenswaardige zachtmoedigheid der Koningin eenen hoogst weldadigen invloed uitoefende op het prikkelbaardere temperament des Konings. Toen ik Hare Majesteit later meer op mijn gemak in de hofcirkels had mogen gadeslaan, kon ik mij zeer goed voorstellen, dat er zulk een invloed op Haren Koninklijken Gemaal kon bestaan.

Nadat de inspectie was afgelopen, defileerden de aanwezige troepen voor de Vorsten. Aan den Koning van Hannover werden de *honneurs* van den dag toegekend.

Bij het defileren was de garde-landwehr aan het hoofd, echter voorafgegaan door de brigade leger-gensdarmmerie, die de spits der kolonne uitmaakte. Na de garde-landwehr, kwam de infanterie, daarna de afdeeling scherpschutters, de voet- of veld-artillerie, de kavallerie en eindelijk de rijdende artillerie. Er werd met divisien, eskadrons en halve batterijen gedefileerd. Er was bijzonder veel ensemble bij den troep, en er werd uitmuntend goed gedefileerd. Zijne Majesteit gaf dan ook, na het eindigen van deze beweging, aan den kommanderenden generaal VON PFUEL, Hoogstdezelfs bijzondere tevredenheid luide te kennen over de tenue, de houding en het marcheren van zijn korps.

Bij dezelfde gelegenheid vernam ik, dat er op dat oogenblik 686 onder-officieren en soldaten in het hospitaal lagen, 225 hoofden kwartierziek waren, terwijl 216 paarden geneeskundig behandeld werden. Van de troepen maakte dit ongeveer 3 en 4 pCt. van de paarden uit. Dit kwam mij opmerkelijk gering voor, vooral wanneer ik aan de ondragelijke hitte der jongste dagen, en aan het getal van 1700 landwehr-ruiterpaarden dacht, die toch aan zulke diensten niet gewoon waren.

Te 12 uren was de parade afgelopen, waarna nog dienselfden dag een groot deel van het VII korps op marsch ging naar de omstreken van Keulen, om dáár ter bijwoning

der groote manoeuvres, kantonnementen te betrekken. De Koning en de overige stoet reden naar het kamp, 't welk alsnu door Z. M. geinspecteerd werd. Na afloop van dit bezoek, scheepten H.H. M.M. zich op de gereed liggende stoomboot in, en stoomden opwaarts naar het slot Benrath, terwijl wij ons naar Dusseldorf terug begaven. Ons voornemen om den volgenden morgen naar Keulen te vertrekken, werd verijdeld door de eervolle uitnoodiging welke al de vreemde officieren ontvingen, om dien middag ten hove (op Benrath) te dineren.

De tafel in ons hôtel was nog veel sterker bezet dan de vorige dagen, en men kon letterlijk zeggen, dat de plaatsen stormenderhand moesten ingenomen worden. Zeer in onze nabijheid zaten twee Duitsche heeren, eenvoudig gekleed, door geen uiterlijk teeken, van welken aard ook, gekenmerkt. De uiterlijke bewijzen van eerbied, die zij van eenige onzer gewone tafelburen ontvingen, deden mij echter vermoeden dat het personen van hoog aanzien waren. Het was ook zoo, daar de een de Pruisische minister van financiën, VON BODELSCHWING, en de ander de opper-president van Westfalen, VON VINCKE was, zijnde de eerste een gewoon, maar echter krachtig en groot Germaansch figuur, met een hoog gewelfd voorhoofd, eene ruime uiterlijke zetelplaats van veel intellectueel vermogen; de tweede was klein, had oudelijke trekken en was schraal, doch beiden misten, in mijne oogen, dat aristocratisch uiterlijk, 't welk den man van aanzien en gewoon om te bevelen, op het eerst gezigt doet kennen.

Voor den avond van dien dag waren wij met al de vreemde officieren, uitgenoodigd door het stedelijk bestuur van Dusseldorf, om deel te nemen aan het feest dat de stad aan H.H. M. M. in den zoogenaamden Beckerschen tuin zoude geven.

Ware deze brief niet reeds boven mate uitgedijd, dan zou ik u nog de beschrijving van dit feest, en van het koninklijk diné van den volgenden dag, geven. Maar aangezien de eigentlijke militaire voorstellingen, in de omstreken van Dusseldorf, met de groote parade waren afgelopen, zoo begreep ik, dat ik de eerste serie van brieven hier goedschiks konde afbreken. De bijzonderheden van den avond van dien, en die van den volgenden dag, kunnen dan voor de volgende serie, als eene soort van inleiding dienen tot de beschrijving van de fêtes te Keulen en te Bonn.

Dit tweede tijdvak van mijn verblijf aan de Rijnboorden, levert, uit den aard der zaak, oneindig meer verscheidenheid op, zoowel wat personen als zaken betreft. De voor-

naamste scènes van dit diplomatieke-militaire schouwspel toch moesten in dat tweede tijdvak vertoond worden, en deze lokten nog een groot getal van historische, bezoevende figuren naar het Pruisische hof, dat zich in dit tijdstip op het vorstelijke slot Brühl gevestigd had. Mijn uitstapje naar Coblenz, na afloop der manoeuvres, stelde mij mede in de gelegenheid, om vele belangrijke militaire werken en inrigtingen te zien, en zoodoende de reeks mijner notitiën aan te vullen. Wanneer deze eerste serie eenigermate uwe aandacht heeft kunnen boeijen, regtigt het mij tot de verwachting, dat de tweede serie eenige meerdere aanspraak op uwe toegevendheid zal mogen maken.

VERSLAG

OVER

DE JONGSTE PROEVEN MET DE IN ENGELAND NIEUW UITGEVONDENE MARINE-LIJM (*MARINE-GLUE*).

(Overgenomen uit het *Archiv für die Offiziere der Kön. Prouz. Artillerie- und Ingenieur-Corps. Band XVI, Heft I.*)

Reeds vroeger is in de openbare bladen de aandacht getrokken op de door zekeren heer *Jeffry* uitgevonden lijm, *marine glue* genoemd, wier buitengewone eigenschappen in Engeland veel opzien baarden. Volgens latere berigten, heeft het Engelsch gouvernement van deze uitvinding partij getrokken, door zich met den uitvinder te verstaan, en gebruikt thans deze marinelijm met het beste gevolg in de werkplaatsen der marine. Daar deze uitvinding nu ook in Frankrijk aan een naauwkeurig onderzoek onderworpen, en er vervolgens een patent voor afgegeven is geworden, kan het niet dan zeer belangrijk zijn, de hoogstgewichtige resultaten der proeven en onderzoekingen mede te deelen, welke te dien aanzien te Cherburg hebben plaats gehad, onder het toezigt van eene door de fransche regering daartoe benoemde commissie, waarvan de bijzonderheden aan de redactie zijn medegedeeld door den directeur van den Taunus-spoorweg, den hofraad *Beil*. Bij rescript der ministers van marine en van openbare werken, werd namelijk de prefect van Cherburg, de admiraal *Lainé*, opgedragen eene commissie te benoemen, om de uitvinding van den heer *Jeffry* ten naauwkeurigste te onderzoeken. Dien ten gevolge en naar aanleiding van latere instructiën, werd de commissie zamengesteld uit de volgende personen: de heeren generaal-majoor *Lamarque* te Cherburg, president; *Daviel*, ingenieur van den scheepsbouw, de *Chabannes*, korvetkapitein en directeur der havenwerken; *Reynaud*, ingenieur der waterbouwwerken; *Fremonceau*, kapitein der marine-artillerie, en *Lefranc*, adjunct-

commissaris der marine. Bij deze commissie voegden zich nog, op uitnodiging van den zeeprefect, verscheidene ingenieurs der bruggen en wegen, in 't bijzonder de ingenieur *Cery*, welke voor dezen dienstak te Cherburg is geplaatst. Een groot getal officieren van alle wapenen, alsmede verscheidene burgerlijke ingenieurs beijverden zich alsmede om het onderzoek bij te wonen. Ten einde de eigenschappen der marinelijm in al hare deelen naauwkeurig te onderzoeken, besloot de commissie het onderzoek en de proeven in twee afdelingen te splitsen. In de eerste afdeling moest de werking van deze lijm op hout, en in de tweede hare verbindingskracht ten aanzien van steen onderzocht worden. De proeven duurden acht à tien dagen en gaven de volgende merkwaardige resultaten:

Twee stukken hout, ongeveer één voet lang en drie à vier duimen dik, waren anderhalf uur vóór de beproeving, door de marinelijm zamengevoegd geworden. Nu werd beproefd ze weder vaneen te scheiden, door met hamers op een der einden te slaan, terwijl het andere einde verschoond bleef. Het resultaat was, dat het hout brak, zonder dat de lijm losliet. Daar men zich echter van de werking wilde overtuigen, welke door het aanbrengen der marinelijm op de binnenvlakte van het hout ontstaan was, kon men dit alleen doen door op de plaats waar de beide stukken hout zamengelijmd waren, eenen beitel in te slaan. Hetzelfde had nu plaats, wat bij het vaneen spleiten van een stuk massief hout geschiedt; het stuk brak, maar de vezelen van het hout hingen nog bijna overal te zamen, en men zag duidelijk dat de marinelijm, in weerwil van den ingedreven beitel, niet losgelaten had. Hierop nam men eene tweede proef: men lijmden twee blokken van mast- of pijnboomhout, van 2 voeten dikte, 5 voeten lengte en 18 duimen breedte, te zamen, en onderwierp daarop dit blok hout aan de werking eener hydraulische pers, om te zien of de marinelijm niet zoude loslaten. Bij eene drukking van ongeveer 9000 kilogr. zwaarte, brak het hout op de plaats waar men de ijzeren bouten had ingeslagen, maar de marinelijm had onwrikbaar vastgehouden. Om verder te onderzoeken of het vermogen van de lijm niet zou bezwijken, wanneer men eene schuivende kracht op haar uitoefende, lijmden men twee plankendeelen, welke gewoonlijk tot nieuwe bekleeding der oorlogschepen gebruikt worden, van 12 voeten lengte, 18 duimen breedte en $2\frac{1}{2}$ duim dikte op elkander, doch derwijze, dat aan ieder einde een der deelen twee voeten ver overstak. Door de werking der hydraulische pers werd, bij eene drukking van 3000 kilogr., door middel van eene ketting, het eene einde der deelen stukgescheurd, terwijl de gelijkde deeloppervlakten niet in het minste veranderd was. Om het afscheuren der vooruitstekende einden van de plankendeelen te verhinderen,

omgaf men ze met ijzeren banden, die door zware ijzeren kettingen gehouden werden. Toen hierop de hydraulische pers in werking werd gebragt en tot eene drukking van 28 tonnen was gekomen, brak de een duims dikke ijzeren ketting, die tegen zulk een geweldig gewigt niet bestand was, met eenen sterken slag, terwijl de marinelijm niet het minste losliet en zijne buitengemeen groote verbindingskracht op nieuw bevestigde.

Naardien het van groot belang was zekerheid te bekomen, in hoever de marinelijm bij de vervaardiging van masten uit afzonderlijke tezamen gevoegde deelen, deugdelijk zou bevonden worden, werden de daartoe in 't werk gestelde proeven met de meeste zorgvuldigheid uitgevoerd. Nadat een mastboom in vier deelen was gezaagd geworden, vereenigde de heer *Jeffry* ze weder met zijne lijm. Het sterkste gedeelte van den mast werd nu tegen een' muur vertikaal aangeleund en bevestigd, en het zwakkere einde van den, boven den muur, uitstekenden mast met sterke haken voorzien, waaraan touwen werden vastgemaakt om aan te trekken. Hierop kreeg een aantal werklieden bevel, zóólang aan de touwen te trekken tot de mast eene kromming van 56 centimetres had bekomen, en daarna, op een teeken, de touwen los te laten, opdat de mast een' sterken terugschok zou bekomen. Naardien hierdoor noch eene breuk, noch iets anders nadeeligs aan den mast gekomen was, beval men de proef aan de andere zijde te herhalen, doch ook deze proef, waarbij men den mast tot 43 centimetres deed buigen, gaf hetzelfde gunstige resultaat. Hierop werd last gegeven, zóólang aanhoudend te trekken tot de mast brak; werkelijk brak hij bij eene kromming van nagenoeg 48 centimetres, en nu bleek bij het onderzoek, dat geen enkel van de gelijkde deelen had losgelaten, dat al de scheuren in de vezelen van het hout waren, terwijl de marinelijm nergens geweken was en zich volkomen goed gehouden had. Dezelfde resultaten verkreeg men, toen men kleine gedeelten van den mast, op de gelijkde plaats met een beitel vaneen deed wjken; het hout sprong vaneen, maar de gelijkde deelen bleven vast te zamen. De bij deze proeven verkregene resultaten, waren voor de commissie van veel gewigt, dewijl zij de mogelijkheid bewezen, om masten uit verscheidene stukken zamen te stellen, en evenzoo de buitengewone gemakkelijkkheid deden zien, om voortaan de breuken, die op zee aan masten en raa's ontstaan, met groote besparing van middelen te herstellen.

Bij de proeven den volgenden dag genomen, werden twee eiken balken, die 5 voeten lang en 2 voeten breed gesneden waren, door de marinelijm tot één blok vereenigd, 't welk nu eene houten massa van vier voeten dikte uitmaakte. Dit blok werd over rotsen gesleurd, waar het met geweld snel van

hellingen afrolde, zonder dat de geringste verandering aan de tezamen gevoegde deelen merkbaar was. Hierop werd het blok met kruid gevuld en liet men het vaneenspringen; het barstte in zooveel stukken naar alle rigtingen vaneen, dat het slechts onvolkomen gelukte het weder tot een geheel te voegen. Bij nauwkeurig onderzoek bleek, dat verscheidene tezamen gelijmde stukken vast aan elkander waren gebleven.

De heer *Jeffry* bewees nu ook het nut van deze lijm, om de teer in de naden op het dek der schepen te vervangen. De naden worden gewoonlijk met werk gevuld, vervolgens teer daarop gegoten en alzoo het water belet in te dringen; deze handelwijze is echter, uithoofde van de vele herstellingen niet alleen zeer kostbaar, maar heeft nog de onaangename zijde, dat de teer bij eene hitte van 50° smelt en vloeibaar wordt, daardoor smerig, en gevolgelijk voor de scheepsbemanning zeer onaangenaam is. Om de voortreffelijker eigenschappen van de marinelijm ten deze voor oogen te stellen, liet de heer *Jeffry* in een groot stuk pijnboomhout reten maken, gelijkende op de naden van een scheepsdek. In een dezer voegen goot men teer, in eene andere bearbeide marinelijm, en in eene derde marinelijm die bewerkt was om eene hooge temperatuur te wederstaan. Toen nu het stuk hout dicht bij een vuur geplaatst was, begon de teer na verloop van verscheidene minuten zich op te lossen en zoo te smelten dat het langs de naden wegvloede, terwijl de marinelijm vast bleef zitten en volstrekt geene verandering onderging.

De commissie verklaarde nu, dat er voldoende proeven op het hout waren genomen, en ging thans over tot het onderzoek van de verbindingskracht der marinelijm op steen, die des te belangrijker waren, omdat zij in Engeland nog niet genomen en dus voor den uitvinder zelven iets nieuws waren. Een harde granietblok van Cherburg, 2 voeten lang, 1 voet dik en 9 duimen hoog, werd op ongeveer twee derde van zijne lengte gebroken. Nadat de heer *Jeffry* de beide stukken met zijne lijm weder vereenigd had, liet hij ze den 6den December in het water zinken. Den volgenden dag, den 7den December, werden de uiterste einden van dit blok op twee stellingen gelegd, en wel zoodanig dat het herstelde gedeelte zich in het midden zonder steun bevond; op de plaats van het met de lijm zamengevoegde gedeelte, legde men kruisgewijs een ketting, wier einden aan eene schaal bevestigd waren, en die achtervolgelijk met stukken ijzer, ieder van 50 kilogr. werden bezwaard. Toen het achttiende stuk op de schaal gelegd was, brak het blok steen. Bij het onderzoek der brokstukken overtuigde men zich, dat de marinelijm op verscheidene plaatsen zulk eene verbazende verbindingskracht had bezeten, dat het graniet vaneengescheurd en van de stelling gebroken was, zonder dat de lijm had losgelaten. Eene tweede proef werd

genomen met eenen in het midden gebroken kalkachtigen steen, eene soort van marmer, 1½ voet lang en 9 duimen dik. Men legde dezen weder te zamengelijmden steen op dezelfde wijze als men bij de vorige proef had gedaan, en bezwaarde de schaal met 500 kilogr. gewigt. De steen bleef 22 uren lang zonder steun; den volgenden dag, den 8sten December, onderzocht de commissie den toestand van het marmerblok, 't geen tot bijzondere waarnemingen leidde: In de binnengedeelten was eene scheiding van een halven duim ontstaan, welke steeds verminderende naar het bovengedeelte liep, dat over de breedte van den steen nog zeer vast samenhing. Men nam het zware gewigt uit de schaal, en wierp den nu vrij geworden steen met kracht op den grond, zonder dat hij daardoor brak. Toen men daarop, door middel van eene zeer zware drukking op het midden van den steen, hem in twee stukken gebroken had, bleek het, evenals bij den granietblok, dat verscheidene stukken waren vaneengerukt, zonder dat de plaats waar de marinelijm zat, eenige verandering ondergaan had. Dezelfde resultaten verkreeg men, toen de heer *Jeffry*, om aan den wensch der heeren ingenieurs te voldoen, gebakken en andere steenen in het water zamenvoegde en tot eene muurdikte vormde, die met deze lijm overtrokken wordende, tegen alle nadeelen door vochtigheid volkomen beveiligd was. De commissie besloot nu haar onderzoek, onder erkenning der groote verdiensten welke de heer *Jeffry* zich door zijne uitvinding verworven had. In de weinige dagen, gedurende welke de proeven te Cherburg genomen werden, was het niet mogelijk ze verder uit te breiden. In Engeland zijn zij nog op eene veel grootere schaal genomen, en heeft men daar het onderzoek het uitvoerigst bewerkstelligd, om de deugdelijkheid der lijm te onderzoeken, tot bewaring van het hout tegen de werking der vocht, voornamelijk ook tegen de aanvallen der zee-wormen, die zoo groote schade aan de schepen veroorzaken. Bij de genomen proeven met stukken hout, die 18 maanden lang, onder toezigt van het bestuur, in het water gezonken lagen, verkreeg men de merkwaardige uitkomst, dat de met vergiftigde marinelijm bestreken stukken hout niet alleen van de zee-wormen waren bevrijd, maar goed bewaard gebleven waren tegen allen invloed van de zee, terwijl de niet met lijm bestreken stukken, met wormgaten waren bedekt, en de wormen er nog aanhingen, toen de stukken uit het water werden gehaald.

Dit zij genoeg voor wat de proeven met de marinelijm gedaan betreft, waarbij wij nog slechts ten slotte bemerken, dat, naar wij vernemen, op dit oogenblik in Engeland een schip gebouwd wordt 't welk alleen met deze lijm moet zamengevoegd worden. Daar deze uitvinding voor handel en nijverheid van zoo wezenlijk belang is, en in Parijs zelfs reeds eene maatschappij is opgericht, die hare tusschenkomst aanbiedt voor het

gebruik en den verkoop dezer lijm, en bereid is alle verdere verlangde ophelderingen te geven, valt het niet te betwijfelen, of hare doelmatigheid zal spoedig in Duitschland (en ook zeker in ons vaderland) worden erkend, en zij algemeen in gebruik komen. Bij eene volgende gelegenheid hopen wij nadere bijzonderheden over de voorwaarden en de, naar wij hopen, niet hooge prijzen, waarvoor men zich de marinelijs kan aanschaffen, te kunnen opgeven. Van nog meer belang zal ter gepaster tijd de verklaring zijn van de regte wijze van vervaardiging.

Daargelaten de voor de marine, uit de bovenstaande berigten, aangetoonde voordeelen dezer lijm, kan haar gebruik ook bepaaldelijk voor den vestingbouw van groot nut worden. Als de, in bovenvermelde proeven, geblekene eigenschappen ook verder bevonden worden deugdelijk te blijven, dan zou men het grootste gedeelte der nagels en bouten, bij alle houtverbindingen kunnen missen. In plaats van de dikwijls slechts met bovenmatige kosten te verkrijgen lange stukken bouw hout, zou men zich van kortere stukken kunnen bedienen, met marinelijs verbonden; in plaats van alle tappen en kammen, zou men alle soorten van lengte- en dwarsverbindingen van het hout, onverbreekbaar kunnen bijeenhouden. De verbindingen in muurwerk, bepaaldelijk die in gewelven, zouden in vastheid winnen, en daar, volgens nog andere berigten, zelfs metalen, onder zekere omstandigheden, daarmede verbonden kunnen worden, zou dus deze lijm bij alle bouwconstructiën kunnen worden gebruikt en aangewend.

I E T S

OVER

DE ZWEMSCHOOL TE 'S GRAVENHAGE.

(Ingezonden.)

In den *Militairen Spectator* over Maart jl. is een artikel opgenomen, nopens de uitvinding van een zwemtoestel, welke kortelings een zwemmeester te Berlijn zou hebben gedaan; doch waaromtrent de redactie zelve de nieuwigheid der uitvinding in twijfel trekt, door de geuite meening, dat reeds voor ettelijke jaren de gepretendeerde nieuwe inventie in Parijs, bekend was.

Hetzij mij veroorloofd onder de aandacht der redactie te brengen, dat in ons vaderland, en wel bepaaldelijk in de residentie, reeds voor twee jaren, dezelfde uitvinding bekend was.

Belast met de leiding der gymnastische oefeningen van het regiment grenadiers en jagers en van een aantal jonge lieden der residentie, ben ik, in het voorjaar 1842, op het denkbeeld gekomen, een toestel aan te schaffen van soortgelijken aard, als het hierboven bedoelde. Het bestaat uit twee singels, voorzien van kussens, welke, bevestigd aan lijnen, over katrollen loopen en vast zijn aan ingebrachte haken op zijde van dit toestel. De leerling wordt daarin horizontaal gelegd, derwijze dat de eene singel boven de borst, onder de armen doorloopt, en de andere zich beneden den buik bevindt.

Aanvankelijk leert de leerling de vereischte bewegingen met de beenen, terwijl hij, met de handen een kruik vasthoudt, welke in een dwarshout vooraan het toestel horizontaal steekt en meer of minder lang gemaakt kan worden, naar de grootte of lengte des leerlings.

Daarna worden de bewegingen der armen onderwezen, terwijl men de beenen uitgestrekt bij elkander gesloten houdt.

Eindelijk leert de leerling de bewegingen van armen en beenen te gelijkertijd verrigten.

Eene opmerkelijke bijzonderheid is het, dat bij zonnenschijn, het ligchaam van den leerling in deszelfs bewegingen, eene schaduw werpt, welke dezelfde gedaante vertoont als die van een' zwemmenden kikvorsch, en hoe meer deze gelijkenis wordt nagebootst, des te meer is de leerling gevorderd; deze bewegingen moeten met de grootste naauwkeurigheid worden gadeslagen, omdat de schaduw op den grond een geheel overzicht oplevert.

In den zomer van 1842, heb ik mij, met mijne leerlingen, zoo in het kanaal als in de zee begeven, om de oefeningen, hierboven bedoeld, in praktijk te brengen, met behulp van den zwemgordel, bevestigd aan eene zwemlijn en een' zwemstok, en liet hen alstoen de zwembewegingen maken.

De snelle vorderingen welke de leerlingen maakten in het zwemmen, drijven, duiken, enz., gaven mij de overtuiging van het doelmatige der oefeningen in het bovenbedoeld toestel, en aangemoedigd door de aanvankelijke bekrooning mijner pogingen, heb ik bij de civiele en militaire autoriteiten ondersteuning gezocht en ruimschoots gevonden.

Door de gunstige medewerking dier autoriteiten is in 1843, aan het einde van het onvoltooide kanaal, op de punt eener landtong, een houten badhuis opgericht, voorzien, ter wederzijde, van zes bad- of kleedkamertjes, waarin de vereischte benodigdheden voorhanden zijn; in het middendeel van het gebouw, dat met een dubbele deur naar het water opent, is de bergplaats eener schuit, welke van eene helling buiten het badhuis te water wordt gebracht, en zulks verrigt zijnde, worden in dat middendeel twee zwemtoestellen hierboven gemeld, voor eerstbeginnenden aangebragt. Wanneer deze lautsten de vereischte vorderingen hebben gemaakt, wordt hun den zwemgordel om het lijf onder de borst vastgemaakt, welke met eene zwemlijn aan een zwemstok bevestigd is, die door den onderwijzer wordt vastgehouden; wanneer de leerlingen genoeg gevorderd zijn, maakt men gebruik van de zwemschuit, welks beschrijving ik hier kort doe volgen:

Deze schuit heeft eene lengte van zeventien, en eene breedte van zes rijnlandsche voeten, waarop geplaatst zijn vier bovenleggers of hefboomen met koperen katrollen, waarover de zwemlijnen met zwemgordels heenloopen, en die dienen om de leerlingen in het maken der zwemslagen te ondersteunen, en bij het onderwijs de noodige uitlegging te geven. Deze bovenleggers zijn geplaatst op vijf steilen, welke uit den bodem der schuit zes en een halven voet hoog zijn, en ondersteund worden door vier ijzeren karbeels, met krammen; de onderwijzer moet met de meeste oplettendheid gadeslaan, welke hulpmiddelen den zwemmers moeten verleend worden, hetgeen zeer gemakkelijk is uit hoofde de vier zwemlijnen aan den middenstijl vereenigd, en daar met vier haakjes bevestigd zijn.

Als de zwemmers, zoodanig aan de zwemlijnen en gordels bevestigd zijn, dat iets minder dan de helft van het ligchaam ondersteund wordt, dan laat de onderwijzer de schuit in beweging brengen, door middel van het roeijen of frikken, daarbij in acht nemende dat het roeijen of frikken met de zwemmers in dezelfde tijdmaat blijft, door een te kommanderen, als handen en voeten worden te zamen getrokken, en twee, als deze weder worden uitgeslagen; op deze wijze verkrijgt men eene ongelooflijke gelijkheid in het uitvoeren der zwembewegingen, geeft men den zwemmer gemak en vertrouwen, enz., en wordt hij alzoo doende ongemerkt, door het laten schieten der lijnen, aan zich-zelfen overgelaten.

Alle bewegingen, welke men den zwemmer in het water wil leeren, moeten eerst in het droog toestel, daarna aan den zwemstok, vervolgens aan het toestel der schuit, en eindelijk vrij en ongehinderd volbragt worden.

In den afgelopen zomer zijn de verbaazendste vorderingen, in alle takken der zwemkunst, en in de oefeningen tot redding van drenkelingen gemaakt, waarvan zij herhaalde blijken hebben gegeven, in het bijzonder van vele hooge autoriteiten, terwijl ik eene uitgebreide memorie over de zwemkunst, aan het departement van oorlog heb ingeleverd, waarop ik een vereerend schrijven van Z. Exc. den minister heb ontvangen.

Ik heb vermeend mij te mogen veroorloven, in het belang der zwemkunst in ons vaderland, in het algemeen dit overzicht te moeten inzenden, en de redactie zal mij zeer verplichten, daarvoor welwillend in een harer nummers eene plaats in te ruimen.

SMITS.

1e. Luit. Reg. Grenadiers en Jagers.

ANTWOORD OP BOVENSTAAND ARTIKEL.

Het was ons wel bekend, dat de heeren kapitein *Kuil van Trojen*, adjudant van den heere generaal-majoor provincialen kommandant, en de 1ste luitenant *Smits* van het regiment grenadiers en jagers, reeds eenen geruimen tijd geleden, zich zeer verdienstelijk hadden gemaakt, bij eenen voornamen tak van opvoeding, met het inrigten eener zwemschool in de residentie; doch de bijzonderheden dezer inrigting waren ons onbekend gebleven. Enkele onzer nieuwsbladen hadden hiervan met weinige regels melding gemaakt, doch te oppervlakkig voor ons, om zulks over te nemen. Slechts weinige dagen geleden, vernamen wij nog, dat er een reglement bij die nuttige inrigting voor lichaams-oefeningen bestond, 't welk de kenmerken van zeldzame kennis en groote ondervinding draagt, en 't welk elders aanleiding zou gegeven hebben, hetzelfde tot leidraad te nemen. Dit alles hadden wij slechts, als bij hooren zeggen, vernomen, en de heer 1ste luit. *Smits*, zal daaruit kunnen afleiden, hoeveel genoegens Zijn Edele ons verschaft heeft met zijne, hoewel zeer vertraagde mededeeling. Wij zeggen vertraagde, want blijkbaar is het, dat de overname, door ons gedaan van een klein artikel uit het Berlijnsche tijdschrift *der Soldaten-freund*, en wellicht ook onze beschrijving van de Dusseldorfsche zwemschool, de voornaamste oorzaken zijn der bemoeijingen van den geachten correspondent. Wij kunnen intusschen zeer goed begrijpen, dat de grondleggers van dit etablissement door bescheidenheid en nederigheid wederhouden waren, om zelve hun werk aan te kondigen, en dat nu eerst, terwijl van vermeende uitvindingen door vreemden, in onze kolommen gewag werd gemaakt, een regtmatige nationale wedijver in het spel gemengd werd, om te doen weten, dat wij ook voor dit gedeelte van opkweeking niet bij de vreemden behoeven achter te staan.

Op grond dezer aanmerking, zij het ons dan ook vergund, met een enkel woord uit te weiden over deze, naar onze wijze van zien, laakbare nederigheid; laakbaar, omdat zij tot het verzwijgen of bedekken van inrigtingen aanleiding geeft, welke bekendheid juist *nuttig, doelmattig, ja noodzakelijk* is. Het einde van dezen twaalfden jaargang van ons tijdschrift, doet ons van deze gelegenheid des te gretiger partij trekken.

Wij vermeenen eenig regt te hebben, om hier reeds dadelijk op den voorgrond te stellen, dat de officieren van ons leger, zoowel hier te lande als in de Nederlandsche koloniën, over het algemeen, te onverschillig zijn omtrent de voordeelen en den invloed der publiciteit; te weten, omtrent die zaken, welke tot eer en tot relief van het leger kunnen strekken.

Men moet bij den vreemden eens rondgezien hebben; men moet met vreemde officieren in briefwisseling wezen, men moet met den aard en

de strekking der vreemde militaire periodieke litteratuur, slechts eenigzins bekend zijn, om met overtuiging de waarheid dezer bewering te beseffen. Waarheid is het toch, dat de waarde van legers, door vreemde beoordeelaars, grootendeels geschat wordt naar het gehalte en de deugdelijkheid van de inrigtingen die men daarbij aantreft; en wat eene behoorlijke en grondige waardering eener legermacht zegt, bij de beoordeeling van het staatkundig belang en den staatkundigen invloed van het land waartoe die legermacht behoort, zal wel geen nadere uitleg behoeven. Dat ook de handel en andere bronnen van volksbestaan zijdelings belang hebben, bij eene dusdanige waardering, zal ook geen verder betoog vorderen, hoezeer alles den schijn draagt, dat dit bij ons te lande weinig of niet gevoeld wordt.

Men moet bij de vreemden eens rondgezien hebben — herzeggen wij — om de vergelijking te kunnen maken, hoe hoog die vreemden hunne militaire inrigtingen hebben weten te doen aanteekenen in de schatting van anderen, juist door de duizende kanalen der publiciteit; en hoe weinig ons leger bij hen bekend, en daardoor dan ook des te geringer gewaardeerd wordt. En wanneer men nu sommige inrigtingen bij hen van zeer nabij beziet, dan ontwaart men somwijlen, met innige zelfvoldoening, dat wij, Nederlanders, wel verre van achterlijk te wezen, dikwerf in deugdelijkheid van conceptie en uitvoering, hen verre vooruit zijn. En toch bestaan er nog zoo vele zaken, die hier en elders, in het moederland en in de koloniën, beproefd zijn of worden, welke uitkomsten eene meer algemeene bekendheid verdienen, en die ons ontsnappen moeten, zoolang de officieren het belang, het nut en de noodzakelijkheid niet begrijpen van er ons mede bekend te maken. De *Militaire Spectator* heeft in de vorige jaargangen dikwerf het ijs gebroken en den sluier opgeligt, waar achter vele feiten onzer krijgsgeschiedenis verborgen gehouden werden. Daardoor is het hem gelukt, de belangstelling van vreemde beoordeelaars te trekken, deze stukken te vertalen, en in onderscheidene Duitsche militaire tijdschriften te doen opnemen, zooals nu onlangs nog plaats gehad heeft, met ons artikel: *Merkwaardige terugtocht van Pisang naar Agam, onder aanvoering van den Luit.-Kolonel Vermeulen Krieger*, dat in den Berlijnschen *Soldaten-freund*, in een zeer goed duitsch gewaad (vermoedelijk vertaald door den Pruisischen 1sten Luit. *von Rappard*) is verschenen. Het is der redactie ook meermaalen gebleken dat de overname dezer artikelen eenen voor ons leger zeer gunstigen indruk gemaakt heeft, bij onze Duitsche krijgskameraden. Deze en gene onzer artikelen hebben zelfs in het jaar 1842, aan een zeer verdienstelijk officier, de tegenwoordige kapitein bij den grooten generalen pruisischen staf *von Fransecky II*, aanleiding gegeven tot het bewerken van een zeer loffelijk opstel over het Nederlandsche leger, dat destijds in de *Allgemeine Militär-Zeitung* is verschenen, waardoor men ons leger in Duitschland eenigzins meer heeft leeren waarderen.

Dit alles kan als bijdrage gelden van het nut der publiciteit, in tegenoverstelling van het schadelijke eener bescheidenheid, die in laakbare en doellooze geheimhouding ontaardt.

Het is somwijlen noodzakelijk, om voor de eer van het leger in de bres te springen, en wij bejammeren het dikwerf, dat wij, uit gebrek aan de noodige bescheiden, het stilzwijgen moeten bewaren. Hoe noodig dit dikwerf is, zelfs tegen de uitingen van onze eigene pers, hebben wij nog onlangs bewezen, door ons antwoord aan den *Referent*. Gelukkig waren wij toen bij magte, met cijferlogica, eene dwaling te bestrijden, die, bij eene vergelijking met andere legers, een zeer nadeelig oordeel over de wetenschappelijke strekking van ons militaire wezen, zou uitgelokt hebben.

Wij oordeelden het, om al de hier voorgedragene redenen, noodzakelijk de aandacht onzer lezers en correspondenten meer bepaald te vestigen op den invloed, dien de *Militaire Spectator*, welke tegenwoordig in Duitschland meer gelezen wordt, en, wij achten ons bevoegd te zeggen, aldaar eenige achting geniet, kan uitoefenen op het oordeel, dat over onze

militaire inrigtingen geveld wordt, indien de officieren ons daartoe slechts de hand willen reiken. Men beschuldige de redactie niet van laauwheid, indien zij uit onbekendheid het stilzwijgen bewaart, zooals bv. met de bovenbedoelde zwemschool te 's Hage het geval was. Zonder medewerking, zonder de vriendelijke mededeeling van den heer 1sten Luit. Smits, zou zij niet in staat geweest zijn, het initiatief te nemen. Wel nu, dat anderen dat voorbeeld volgen, opdat wij bij den aanvang van den *dertienden jaargang*, ook eene nieuwe, nuttige en doelmatige strekking kunnen geven aan ons tijdschrift. Zoo zouden wij — om onze denkbeelden deswege meer regtstreeks te doen kennen — het zeer nuttig achten, indien de heer Luit. Smits ons wilde in staat stellen, het *reglement* voor de zwemschool der residentie, te kunnen opnemen, met de noodige figuren, op eene kleine schaal geteekend, om ze in houtsnede te kunnen

doen vervaardigen. Daardoor toch zouden de specialb kennis en de ondervinding der verdienstelijke opstellers, ten algemeenen nutte, worden verspreid, en zij zelve worden gevrijwaard van tijdroovende beantwoordingen van vragen, om bescheiden, die, bij het meer en meer in zwang komen van deze en gene nuttige lichaams-oefeningen, veelvuldig genoeg hun zullen gedaan worden. Eene dergelijke mededeeling zou daarenboven de meer algemeene invoering van eene oefening bevorderen, die voor de gezondheid en de ontwikkeling des lichaams, en alzoo middellijk ook voor de ontwikkeling der geestkrachten, zoo hoogst nuttig is.

Wij hopen dat deze uitnoodigende wenken in den volgende jaargang met de beste uitkomsten mogen bekrond worden.

De Redactie.

EINDE VAN HET TWAALFDE DEEL.

